

UNIwersYTET GDAŃSKI

Wydział Filologiczny

Katedra sławistyki

Magdalena Herzog

nr albumu: 162921

**Poglądy Petara Milosavljevicia
na serbski język i literaturę**

Praca licencjacka napisana
pod kierunkiem dr Dušana-Vladislava Paždjerskiego

Gdańsk 2009

УНИВЕРЗИТЕТ У ГДАЊСКУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра за славистику

Магдалена Херцог

бр. индекса: 162921

**Погледи Петра Милосављевића
на српски језик и књижевност**

Ментор

др Душан-Владислав Пажђерски

Гдањск, 2009.

Spis Treści:

Wstęp	4
Rozdział 1. P. Milosavljević, serbistyka i polskie źródła	5
1.1. Sylwetka P. Milosavljevicia	5
1.2. Serbistyka jako centrum badawczych zainteresowań P. Milosavljevicia	7
1.3. Projekt odnowy serbskiej tożsamości narodowej związany z serbistyką	10
1.4. Recepcja dzieł P. Milosavljevicia	11
1.5. Język serbski, chorwacki i serbskochorwacki w świetle polskich źródeł	12
Rozdział 2. Główne zagadnienia warsztatu P. Milosavljevicia	14
2.1. Alfabet cyrylicki i łaciński	14
2.2. Język serbski i chorwacki	16
2.3. Umowa Wiedeńska i Umowa Nowosadzka	21
2.4. Vuk Stefanović Karadžić	24
2.5. Iliryzm i iliryści	26
2.6. Literatura dubrownicka	29
2.7. Matica Serbska	32
Podsumowanie	37
Aneks	38
1. Dzieła wybrane Petara Milosavljevicia	38
2. Dokumenty	40
Indeks pojęć i nazwisk	44
Bibliografia	46
Rezime	47

Wstęp

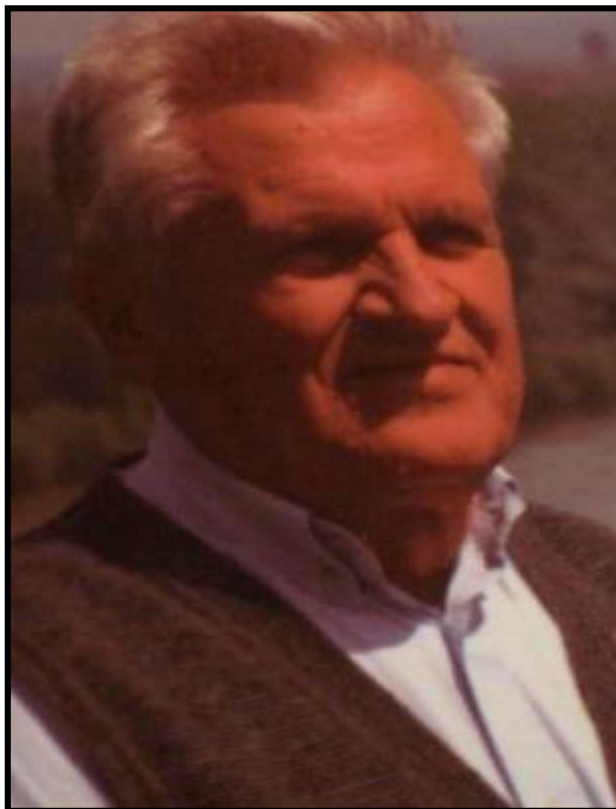
Przedmiotem mojej pracy licencjackiej są poglądy Petra Milosavljevicia związane z tzw. kwestią serbską. Mam tu na myśli jego stosunek do języka serbskiego (zarówno do pisowni jak i jego zasięgu), literatury (także tej, którą dziś zalicza się np. do twórczości chorwackiej), działalności ilirystów i Vuka Karadžicia ale też Maticy Serbskiej. W pierwszej części przedstawiam biografię P. Milosavljevicia jako filologa, który ma duży dorobek naukowy zarówno w dziedzinie językoznawstwa jak i literaturoznawstwa. Przede wszystkim jednak jako człowieka, który poprzez swą działalność ma udział w ruchu na rzecz odnowy serbistyki. W końcowej części tego rozdziału wyjaśniam też, czym jest serbistyka i opisuję czasopismo „Srbistika”. W kolejnej części podaję poglądy na temat języków serbskiego i chorwackiego zaczerpnięte z polskich źródeł. W trzecim rozdziale pracy opisuję wybrane zagadnienia z warsztatu P. Milosavljevicia. W poszczególnych podrozdziałach podaję poglądy tego naukowca na: alfabety serbskie, definiowanie języków (serbskiego i chorwackiego), Umowy traktujące o językach serbskim i chorwackim (z Wiednia i Nowego Sadu), działalność V. Karadžicia a także chorwackich ilirystów oraz literaturę z obszaru Dubrownika i instytucji Maticy Serbskiej. Czwarta część zawiera podsumowanie i wnioski.

1. P. Milosavljević, serbistyka i polskie źródła

1.1. Sylwetka P. Milosavljevicia

Petar Milosavljević¹ urodził się w 1937 roku w miejscowości Donja Svarcza, w Serbii Południowej. Uczęszczał do liceum w Prokuplju i Nowym Sadzie. Studia ukończył w 1964 r. na Wydziale Filozoficznym w Nowym Sadzie. Tytuł profesora na tym samym wydziale uzyskał w 1974 r. pracą o poetyce Momčila Nastasijevicia.

Pracował jako dziennikarz w dzienniku „Dnevnik”, czasopiśmie regionalnym „Sremske novine” oraz jako redaktor znanego wówczas i wpływowego miesięcznika literackiego

Rys. 1 – P. Milosavljević²

Polja.³ W latach 1969-1979 był także

członkiem redakcji najstarszego serbskiego czasopisma i jednego z najstarszych na świecie „Letopis Matice srpske.”

Na Wydziale Filozoficznym w Nowym Sadzie wykładał metodologię nauczania literatury (1971-2003) i teorię literatury (1997-2003).

Wydał dwadzieścia książek, wśród których znajdują się trzy pozycje beletrystyczne: *Blokada*; 1967 r., *Novi Sad na vatri*; 1989 r., *Drame*; 1991 r. Najwięcej spośród jego książek stanowią te o metodologii nauczania literatury i ogółem o tematyce związanej z filologią. Belgradzkie wydawnictwo Trebnik w 2000 r. zaczęło publikować serię jego książek pod nazwą *Dziela vybrane Petara Milosavljevicia*.⁴

Wśród publikacji dotyczących literatury można wyróżnić dwa tematy:

¹ Na podstawie: П. Милосављевић, *Идеје Југословенства и српска мисао*, Ваљево 2007, s. 281. (dalej: ИЈИСМ).

² Z książki: ИЈИСМ.

³ W latach 1965-1968 był redaktorem naczelnym tego czasopisma.

⁴ Do 2004r. wydano sześć pozycji z planowanych dwudziestu.

- Pierwsza grupa to te, które dotyczą interpretacji dzieł literackich i zjawisk⁵: (2, 3, 4, 5, 8).
- Drugą grupę stanowią pozycje dotyczące teorii literatury. (6, 10, 11, 15, 16, 17, 23, 25).

Ostatni krąg tematyczny w jego twórczości stanowią książki związane z serbistyką. (12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29).

Jedną z idei P. Milosavljevicia było utworzenie na nowosadzkim uniwersytecie kierunku o nazwie serbistyka.⁶ Chciał także, by zmieniono sposób nauczania literatury i by literackie dziedzictwo Dubrownika włączono na nowo w poczet serbskiego korpusu tekstów. Nie odpowiadały mu także działania instytucji narodowych, takich jak *Matica srpska* (myślę tu o okresie po II Wojnie Światowej, gdyż wtedy, jak to pisze P. Milosavljević, *Matica srpska* realizowała interesy chorwackie.⁷ Krytykował także ruch iliryski i jego główną ideę głoszącą, że Serbowie i Chorwaci to jeden naród, który ma wspólny język i kulturę oraz literaturę.⁸ Nie akceptował też opinii na temat języka serbskiego. Jego zdaniem język chorwacki, boszniacki (i czarnogórski) to tak naprawdę serbski:

„Nie można mówić o chorwackim czy boszniackim języku literackim i urzędowym (kiedy ma się na myśli serbski język) tak samo jak nie można mówić o amerykańskim czy australijskim, w odniesieniu do języka angielskiego, którego używa się na terenie tych krajów.”⁹

W swych pracach P. Milosavljević podejmuje bardzo ważne problemy i proponuje dla nich rozwiązania, które mają na celu poprawę sytuacji (myślę tu np. o chęci stworzenia serbistyki również na Wydziale Filozoficznym w Belgradzie, dzięki czemu miała się

⁵ W części końcowej pracy, na str. 38-39 znajduje się aneks, który zawiera monografie P. Milosavljevicia. Numery w nawiasie odpowiadają numerom dzieł wymienionych w tym aneksie.

⁶ W książce pt. *Српски филолошки програм* (w dalszej części pracy stosuję skrót: СФП), w rozdziale ze strony 183 znaleźć można szczegółowo przez niego rozpisaną strategię nauczania na tym kierunku i jego dokładny rozkład zajęć.

⁷ П. Милосављевић, *Српско питање и србистика*, Ваљево 2007, s. 51. (Dalej: СПИС).

⁸ ИЈИСМ, s. 18.

⁹ „Не може се, говори о хрватском или бошњачком народном и књижевном језику (када је реч о српском народном и књижевном језику) као што се не може говори ни о америчком ни о аустралијском народном и књижевном језику када је у питању енглески језик којим се говори и пише у овим земљама.” [w:] СПИС, s. 163.

krzewić serbska świadomość narodowa).¹⁰ Moim zdaniem P. Milosavljević mógłby być wzorem postępowania wobec narodowej spuścizny (walka o to, co serbskie, przeciwstawianie się jego zdaniem nieprawdziwym poglądom chorwackich badaczy np. o tym, że alfabet łaciński jest typowo chorwacki). Godne podziwu jest jego stanowisko wobec serbskiego dziedzictwa i języka. Jego wytrwałość w pracy na rzecz odnowy serbskiej tożsamości narodowej (wola walki nie została zwyciężona nawet przez najtrudniejsze przeszkody takie jak komunizm), jest bezpośrednim powodem, dla którego postanowiłam pisać pracę poświęconą temu naukowcowi. Kluczowym elementem mojej pracy są jego poglądy na temat języka, więc to na twórczości związanej z tzw. kwestią serbską (ostatni krąg tematyczny; patrz wyżej) będę się najwięcej koncentrować.

1.2. Serbistyka jako centrum badawczych zainteresowań P. Milosavljevicia

Aby kontynuować rozważania na temat pracy naukowej P. Milosavljevicia i jego poglądów należy jeszcze udzielić odpowiedzi na pytanie: Czym jest serbistyka?

Definicję tego ruchu najlepiej określają słowa P. Milosavljevicia.¹¹ Píše on, iż:

„Serbistyka¹² to dyscyplina filologii, która zajmuje się serbskim językiem i serbską literaturą. Mówiąc bardziej ogólnie, zajmuje się ona serbską kulturą i można określać ją mianem dyscypliny tak jak np. antropologia, etnologia, mitologia itp. Serbistyka powinna się rozwijać a nie ułatwiać tego fakt, iż na Wydziale Filozoficznym w Nowym Sadzie (...) nie ma nawet katedry serbistyki (są: anglistyka, germanistyka, romanistyka, slawistyka i in.).”¹³

Jednakże (jak pisze P. Milosavljević) serbistyka nie jest nową dziedziną. Można stwierdzić, iż narodziła się wraz z powstaniem slawistyki na przełomie XVIII i XIX w. Głównymi jej twórcami byli Vuk Stefanović Karadžić i P. Šafařík.¹⁴ Już od drugiej połowy XIX w. pojawiła się serbokroatystyka, która u Serbów przyjęła się w czasie

¹⁰ P. Milosavljević napisał list do dziekana Wydziału Filozoficznego w Belgradzie – R. Marojevicia, w którym postuluje o utworzenie serbistyki. W całości list ten umieszczony jest w jego książce pt. *Serbski program filologiczny* (СФП) na s. 178 – 182.

¹¹ Nie bez powodu wzoruję się na jego opinii na ten temat. P. Milosavljević jest bowiem uważany za inicjatora powrotu ruchu na rzecz odnowy tożsamości narodowej wśród Serbów. ИЈИСМ, s. 282.

¹² W oryginalnej pisowni – Србистика.

¹³ Milosavljević pisze: „Србистика је филолошка дисциплина која се бави српским језиком и српском књижевношћу. У ширем смислу она се бави српском културом и залази у дисциплине као што су антропологија, етнологија, митологија (...). На филолошком факултету у Новом Саду (...) нема катедре за Србистику, што је неприродно (...)” [В]: СПИС, s. 232.

¹⁴ СПИС, s. 233.

dwudziestolecia międzywojennego powodując w ten sposób pewien etap zastoju w serbistyce.¹⁵

P. Milosavljević pisze także, że:

„Wraz ze śmiercią Vuka Karadžicia nastąpił ciężki okres dla serbistyki. (...) V. Jagić (...) twierdził, że Serbowie i Chorwaci to jeden naród, ponieważ mają jeden język, ale są też dwoma narodami, ponieważ różnią się wyznawaną wiarą. Jego teoria była błędna, ponieważ Serbowie i Chorwaci nie mieli wspólnego języka a wiara jaką się wyznaje nie była naukowym, filologicznym czynnikiem, na podstawie którego rozgranicza się narody. (...) W taki sposób powstały fundamenty dla serbokroatystyki.”¹⁶

Jako reprezentantów serbistyki P. Milosavljević wymienia: Vuka Karadžicia, Šafářika, Pipina¹⁷, S. Novakovicia, L. Stojanovicia oraz w czasach współczesnych M. Kovacevicia, R. Marojevicia, siebie i innych. Do twórców serbokroatystyki przypisuje on: V. Jagicia, I. Broza, T. Mareticia, A. Belicia, P. Ivicia i ich współpracowników.¹⁸ Czasopismo „Srbistika”.

Wraz z szerzeniem się na terenie Serbii ruchu na rzecz odnowy narodowej świadomości, stworzono czasopismo o nazwie „Srbistika/Serbica”.

Wraz z nadejściem idei jedności Słowian, nastąpiło zepchnięcie serbistyki na dalszy plan i w konsekwencji jej zanik. Odrodzenie serbistyki zapoczątkowały wykłady P. Milosavljevicia w 1997 r. w Prisztinie, na Uniwersytecie Prisztiańskim. Idei jej odnowy dopomógł także S. Kostić (rektor tej uczelni), który 10 października 1997 r. na prisztiańskim Wydziale Filozoficznym utworzył centrum odrodzenia tego ruchu. (Było to ogólne centrum tego ruchu, nie tylko na wydziale). W 1998 r. P. Milosavljević i S. Kostić wydali po raz pierwszy czasopismo „Srbistika”, którego redaktorem naczelnym był P. Milosavljević.¹⁹ Jak pisze P. Milosavljević: „Udało nam się wydać tylko cztery, choć dość

¹⁵СПИС, s. 139. Autor uważa, że jednym z głównych założeń serbistyki jest fakt, że nigdy nie istniał język serbskochorwacki. Pisze, iż nie jest możliwe, aby dwa, trzy a nawet cztery narody mogły stworzyć jeden język. Naukowiec ten uważa, że serbskochorwacki to tak naprawdę serbski język, którego nazwa została zmieniona w czasie szerzenia przez Chorwatów idei jedności Serbów i Chorwatów. Z tego właśnie powodu zdaniem P. Milosavljevicia nigdy nie istniał taki twór jak język serbskochorwacki.

¹⁶ „Са Вуковом смрћу наступио је тежак период за србистику. (...) В. Јагић (...) тврдио да су Срби и Хрвати један народ јер су, наводно, једнаки по језику, али да су и два народа јер су различити по вери. Јагићева идеја је била накарадна јер нити су Срби и Хрвати тада били једнаки по језику, нити филологија признавала верски критеријум у одређивању народа.(...) Тако су ударени темељи сербокроатистике.” [w:] СПИС, s. 235.

¹⁷ Aleksandar Pipin (1833-1904) – jeden z czołowych rosyjskich slawistów i historyków literatury. W swojej historii literatur słowiańskich (1865 r., współ autorem był Spasovicz), przedstawił przegląd serbskiej literatury, rozgraniczając podział na Serbów prawosławnych i katolików. [w:] П. Милосављевић, *Систем српске књижевности*, Београд 2000, s. 40, 87. (Dalej: ССК).

¹⁸ИЛИСМ, s.24.

¹⁹СПИС, s. 233.

obszerne zeszyty czasopisma. Nie jest to tyle, ile trzeba by było, ale wystarczająco, by promować ideę serbistyki.”²⁰ Zawartość tych numerów stanowiły problemy związane z tożsamością serbskiego narodu i języka. W pierwszym numerze zamieszczono m.in. poglądy na temat korpusu serbskiej literatury i wpływu serbokroatystyki na serbistykę.²¹ W drugim numerze czasopisma znaleźć można m. in. stosunek Milosavljevicia i jego współredaktorów do aktów prawnych (Umowa Wiedeńska i Nowosadzka) oraz komentarz do map przedstawiających dialekty języka serbskochorwackiego, chorwackiego i serbskiego Tomo Matasicia.²²

W 1999 r. z powodu sytuacji politycznej jaka miała miejsce w rejonie Kosowa i Serbii, zaprzestano cyklicznego wydawania tego czasopisma.²³ Ostatni regularny numer, który został zredagowany i wydrukowany przed bombarowaniem na terenie Serbii, ujrzał światło dzienne dopiero w 2002 roku. Jednakże członkowie redakcji tego wydawnictwa mimo niesprzyjających warunków kontynuowali swoją działalność.

- Prof. S. Kostić zainicjował w 2004 r. serię wydawniczą pt. *Prawosławne dzieło* (wychodzi regularnie, cztery razy w roku wydaniem monasteru Banjska), skierowaną do prawosławnych Słowian.

- Prof. D. Bojović zaś, w 2002 r. w Niszu stworzył centrum studiów cerkiewnych, które realizuje wiele projektów z udziałem licznej grupy z kraju jak i zza granicy – wydaje on czasopismo „Studia cerkiewne” (wydawane raz w roku).

- O działalności P. Milosavljevicia p. Rozdział 1.1.

Pozytywną reakcją na powstanie ruchu na rzecz odnowy serbskiej świadomości narodowej było stworzenie czasopism o podobnym charakterze do „Srbistiki”: *Srpski jezik, Nova zora, Slovo, Raszka szkola, Uzdanica*.

²⁰ „Успели смо да издамо само четири, мада обимне, свеске часописа. То није колико је потребно, али је био довољно да се промовише идеја о србистици.” [w:] СПИС, s.233.

²¹ СПИС, s. 150.

²² СПИС, s. 141.

²³ Na podstawie informacji zawartych w jednym z nadzwyczajnych numerów czasopisma „Srbistika”: *Srpsko питање и србистика, Документи и коментари*, Зборник радова 2, Ваљево 2007, с. 8. (Dalej: СПИС, *Документи...*).

1.3. Projekt odnowy serbskiej tożsamości narodowej związany z serbistyką

Projekt odnowy świadomości Serbów w ramach działalności wydawniczej czasopisma „Srbistika”, w związku z ich językiem, literaturą i tożsamością, miał być szerzony za pośrednictwem nauki. Mam tu na myśli program wydawniczy, który miał się składać z pięciu serii:²⁴

- słowniki serbskiego języka,
- gramatyki języka serbskiego,
- zasady pisowni języka serbskiego,
- historia literatury serbskiej,
- antologia literatury serbskiej.

Wydawcy oczekiwali, że w osiągnięciu swoich celów pomoże im władza w ówczesnej Republice Serbii. Przewidywano, że cały program odbudowy serbskiej świadomości narodowej zostanie zrealizowany w ciągu trzech do pięciu lat. Książki, które miały pomóc w odnowie świadomości, powinny być dostępne zarówno dla mieszkańców Serbii jak i slawistycznych centrów za granicą.²⁵

W kontekście osoby Petara Milosavljevicia a także serbistyki można wyodrębnić podstawowe poglądy tego naukowca. Moja praca opierać się będzie na jego stosunku do następujących zagadnień:

- alfabetu serbskiego (właściwie do alfabetów serbskich),
- definiowaniu języka serbskiego i chorwackiego
- interpretacji umów podpisanych we Wiedniu i Nowym Sadzie
- opinii na temat Vuka Stefanovicia Karadžicia,
- opinii na temat ilirystów,
- literatury dubrownickiej,
- Maticy serbskiej.

²⁴ W oryginale: 1. Речници српског језика, 2. Граматике српског језика, 3. Правописи српског језика, 4. Историје српске књижевности, 5. Антологије српске књижевности. Na podstawie: СФП, s. 263-264.

²⁵ *Ibidem*.

1.4. Recepcja dzieła P. Milosavljevicia²⁶

W odniesieniu do osoby P. Milosavljevicia ocena jego dzieła wydaje się dość trudna. Podczas poszukiwania jakichkolwiek informacji np. na stronach internetowych można dojść do wniosku, iż z jakiegoś powodu milczy się na jego temat. Nasuwa się pytanie: dlaczego? Być może dla jego przeciwników, milczenie okazało się najlepszym sposobem, by mu zaszkodzić (w myśl zasady, że lepiej nie mówić o kimś wcale niż mówić o nim źle).

Jednak szukając informacji na jego temat, odnalazłam artykuł M. Ignjatovicia pt. *Odpowiedź na grabienie serbskości – milczenie*²⁷. Autor tego artykułu ma na celu zwrócenie uwagi na działalność P. Milosavljevicia, ze względu na jego poglądy nzwiazane z tzw. kwestią serbską. Nazywa go (a także jego żonę) czołowym serbskim naukowcem. Z uwagi na zgodność poglądów z P. Milosavljeviceim, M. Ignjatović potępia działania chorwackich filologów, mające na celu polepszenie swej sytuacji kosztem serbskości. Jak pisze:

„Znajdują się tam także ci, którzy po dziś dzień realizują piekielny plan V. Jagicia i J. Strossmayer’a, by przez sławetny serbskochorwacki a nawet chorwackoserbski język przekierować dużą liczbę niewątpliwego pochodzenia Serbów nie tylko na katolicyzm ale i do stania się Chorwatami.”²⁸

Stosunek innych do jego poglądów i idei jest widoczny choćby w fakcie, że od wielu lat jego próby utworzenia serbistyki na wydziałach filozoficznych serbskich uczelni nie mają potwierdzenia w czynach. Na podstawie analizy ofert filologicznych serbskich wydziałów z żalem stwierdzam, iż po dziś dzień serbska filologia, jako jednostka organizacyjna, nie została nigdzie formalnie utworzona.

²⁶ Pełny obraz recepcji dzieła P. Milosavljevicia odnaleźć można w artykule pt. *Bibliografia prac prof. Dr P. Milosavljevicia*, w podpunkcie szóstym. [w:] СПИС, *Документи...*, s. 81-90.

²⁷ M. Ignjatović, *Odgovor na razsrbljavanje – ćutanje*. Z: [http://www.glas-javnosti.rs/pismo/4386/odgovor-za-rasrbljavanje-ćutanje] 2009:26:05.

²⁸ „tamo sede još uvek i oni koji ostvaruju i danas pakleni plan Vatroslava Jagića i biskupa Štrosmajera da, upravo kroz famozni „srpskohrvatski“ i „dapače hrvatsko-srpski“ trajno prevedu veliki broj poreklom nesumnjivih Srba ne samo u katoličanstvo, nego i hrvatstvo!” [w:] [http://www.glas-javnosti.rs/pismo/4386/odgovor-za-rasrbljavanje-ćutanje] 2009:26:05.

1.5. Język serbski, chorwacki i serbskochorwacki na podstawie polskich źródeł

Definiowanie danego języka niewątpliwie powiązane jest z sytuacją, w jakiej znajduje się naród, który się nim posługuje. W krajach o klarownej sytuacji etnicznej i politycznej samo określenie języka nie powinno być kłopotliwe. Z moich analiz wynika, iż w odniesieniu do krajów byłej Jugosławii sprawa ta jest bardzo skomplikowana. Jak pisze A. Spagińska-Pruszk:

„Język serbsko-chorwacki, określane też jako chorwacko-serbski lub potocznie w funkcji nieurzędowej, tylko serbski czy chorwacki, był językiem używanym przez cztery narody: Serbów, Chorwatów, Czarnogórców i Muzułmanów.”²⁹

Mimo, że od rozpadu Jugosławii minęło już sporo czasu, w lingwistyce a także w ogólnonarodowej świadomości wyjaśnienie terminów: język serbski, chorwacki lub serbskochorwacki jest niełatwe.

Joanna Rapacka pisze, iż:

„Odmiennosć wielusetletnich tradycji literackich i kulturowych (...) sprawiły, iż ukształtowały się dwa języki literackie: serbski i chorwacki, które różnią się od siebie przede wszystkim w warstwie stylistycznej i leksykalnej.”³⁰

Jako jedną z głównych różnic wymienia ona: „odmienność refleksu starosłowiańskiego *jat*: *je/ije* w standardzie chorwackim, *e* w standardzie serbskim.”³¹

Encyklopedia PWN uwzględnia zarówno język serbski jak i chorwacki, rozwinięciem obydwu haseł jest odnośnik do trzeciego – serbsko-chorwacki język. Jest on tłumaczony jako:

„język z grupy południowosłowiańskiej używany przez Serbów, Chorwatów, Czarnogórców i bośniackich Muzułmanów, trzy zespoły dialektalne. (...) Obecnie funkcjonują oficjalnie trzy języki literackie o prawie identycznej budowie gramatycznej i zbliżonej leksyce: boszniacki (wymowa (i)jekawska, alfabet łaciński,

²⁹ A. Spagińska-Pruszk, *Sytuacja językowa w byłej Jugosławii*, Łask 2005, s. 8-9.

³⁰ J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997, s. 91.

³¹ [w:] J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997, s. 91. Informacja dotycząca tego, że serbski język ma tylko jeden wariant wymowy – ekawski jest nieprawdziwa. Jak pisze M. Duszkov: „Serbski język w zależności od regionu, używany jest w dwóch morfonologicznie zróżnicowanych wersjach: ekawskiej i jekawskiej. [w:] M. Duszkov, *Język serbski dla początkujących*, Toruń 2005, s. 9.

wpływy orientalne w leksyce i fonetyce), chorwacki (wymowa jekawska, alfabet łaciński, elementy kajkawskie i czakawskie) i serbski (wymowa ekawska, dominujący alfabet cyrylicki).³²

W leksykonie *Ludy i języki świata* rozwinęciem hasła: język chorwacki jest odnośnik do hasła serbsko-chorwacki, który jest definiowany jako:

„język z grupy południowosłowiańskiej używany przez Serbów, Chorwatów, Czarnogórców i Bośniaków, (...) 3 zespoły dialektalne czakawski, kajkawski i sztokawski. (...) Współczesny język literacki (powstały w XIXw. na podstawie nowosztokawskiego dialektu wschodniohercegowińskiego) ma dwie odmiany: chorwacki język literacki i serbski język literacki”.³³

W odniesieniu do języka serbskiego, można stwierdzić, iż w pewnym stopniu jest on w tym źródle dyskryminowany, ponieważ nie występuje nawet takie hasło (w przeciwieństwie do chorwackiego).

Podobnie sytuacja ma się w polskiej edycji encyklopedii *Britannica*. Gdy szukamy języka chorwackiego, znaleźć możemy jedynie odsyłacz do serbsko-chorwackiego. Język serbski został także pominięty. Serbsko-chorwacki definiowany jest jako:

„język z grupy południowosłowiańskiej używany w odmianie literackiej od 1850 do 1992, zwł. na terytorium Serbii, Chorwacji, Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny. (...) obejmował trzy zasadnicze zespoły dialektalne wyróżniane na podstawie sposobu wymawiania zaimka *co*. (...) W wyniku zróżnicowania wyróżniano dwie odmiany języka: wschodnią (serbską) z ośrodkiem w Belgradzie i zachodnią (chorwacką) z ośrodkiem w Zagrzebiu.”³⁴

Patrząc na różne definicje, jakie można znaleźć w dostępnych źródłach, nasuwa się jeden wniosek. Brak jest krytycznych, pełnych haseł słownikowych i encyklopedycznych opisujących te zagadnienia. Poszczególni autorzy powielają już istniejące już definicje, ciężko wyszczególnić różnice w wyżej wypisanych hasłach.³⁵

³² Podobnie jak we wcześniejszym źródle: nieprawidłowe jest stwierdzenie, że serbski język opiera się tylko na wymowie ekawskiej. [w]: *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2004, tom 24, s. 542.

³³ *Ludy i języki świata*, pod redakcją Krystyny Damm i Aldony Milusińskiej, Warszawa 2000, s. 186-187.

³⁴ *Britannica Edycja Polska*, Poznań 1998, tom 38, s. 460.

³⁵ Pomocne mogą być opracowania H. Jaroszewicza, który opisuje te języki. Wyniki swych badań przedstawia w rozdziale dotyczącym koncepcji funkcjonowania języków serbskiego, chorwackiego i serbsko-chorwackiego. Wymienia on trzy koncepcje klasyfikacji tych języków: 1. *Język serbsko-chorwacki jako hybryda, język serbski i chorwacki językiem standardowym*. 2. *Język serbsko – chorwacki jako wariantowy język standardowy, język serbski i język chorwacki jako warianty*. 3. *Język serbsko-chorwacki jako semistandardowy, język serbski i chorwacki jako języki standardowe*. Jego wnioski, są zbyt rozległe, by przywoływać je w tym miejscu, dlatego odsyłam do oryginału: H. Jaroszewicz, *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*, Opole 2004, s. 65-77.

2. Główne zagadnienia warsztatu P. Milosavljevicia

2.1. Alfabet cyrylicki i łaciński

Serbska Konstytucja mówi o tym, że na terenie Serbii stosuje się dwa alfabety: cyrylicki i łaciński.³⁶ P. Milosavljević pisze, iż: „Obydwa te alfabety, cyrylicki i łaciński są dziś żywe wśród Serbów, tak jak się nimi posługiwano wcześniej.”³⁷ Z uwagi na fakt, że cyrylica to tradycyjny alfabet Słowian, jest on bardziej chroniony. Dzieci w szkole dopiero w wieku ośmiu lat poznają alfabet łaciński (wcześniej uczą się tylko cyrylicy).³⁸ P. Piper w jednym z artykułów z dziewiątego tomu czasopisma *Slavistika* zwraca uwagę na globalizację, w której doszukuje się przyczyny zmniejszenia popularności alfabetu rodzimego (cyrylicy) na rzecz łacinki (którą nazywa pismem globalizacji). Szokujący jest fakt, iż cyrylica – wieloletnie pismo używane przez większość Słowian, staje się alfabetem używanym jedynie przez ich marginalną część.³⁹

P. Milosavljević, odnośnie do alfabetów serbskich pisze, iż podwójne serbskie piśmiennictwo wywodzi się z tradycji. Jego zdaniem opinie na temat słuszności użytkowania alfabetów są podzielone. Pośród ludzi, którzy popierają tylko jeden alfabet są i tacy, którzy popierają tylko cyrylicę i z różnych przyczyn łaciński alfabet nazywają pismem chorwackim.⁴⁰ Nie mniej jednak są i tacy, którzy odrzucają cyrylicę i chcieliby korzystać tylko z alfabetu łacińskiego. Nasuwa się wniosek, że dokonywanie wyboru pomiędzy alfabetami nie ma sensu i jest szkodliwe dla języka serbskiego i narodowych interesów. Ograniczając się tylko do jednego alfabetu (nieważne w tym momencie który odrzucamy) zawsze będzie jakiś negatywny skutek. P. Milosavljević pisze, że należy pielęgnować cyrylicę, ponieważ wraz z nią można ocalić wielowiekowe związki z innymi

³⁶ „U Republici Srbiji u službenoj upotrebi su srpski jezik i ćirilčko pismo. Službena upotreba drugih jezika i pisama uredjuje se zakonom, na osnovu Ustava.” Z: [http://www.sllistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf] 2009:05:26.

³⁷ „Оба писма су данас жива међу Србима, као што су се њима служили делови српског народа у прошлости.” [w:] П. Милосављевић, *Српска писма*, Бања Лука 2006, s. 79. (Dalej: СП).

³⁸ „Срби у своме школском систему прво уче ћирилицу као традиционално српско и словенско писмо, а већ од цвоје осме године, савладају латнице.” [w:] СП, s. 79.

³⁹ „Језичка страна глобализације је када се ћирилица, миленијумско писмо већег дела Словенства, систематски потискује у сферу маргиналне употребе и културне прошлости. Јер писмо глобализације је латиница (...)” [w:] „Славистика” IX, s. 25.

Przywołałam w tym miejscu, cytując Pipera, by podkreślić, że nie można się godzić na wybór jednego z dwóch alfabetów. Rezygnacja z cyrylicy (która może być skutkiem globalizacji) w przyszłości spowoduje oddalenie się od dziedzictwa okresu, w którym wykorzystywano ten alfabet.

⁴⁰ Naukowiec ten pisze, iż pogląd mówiący o tym, że łacinka jest chorwackim pismem wywodzi się z czasów kiedy szerzyła się serbokroatyka.

językami słowiańskimi, które także stosują alfabet cyrylicki.”⁴¹ Z drugiej jednak strony zwraca też uwagę na pozycję alfabetu łacińskiego w tradycji, której nie można się wyrzec ze względu na twórczość literacką serbskich łacinników.⁴²

Ponadto P. Milosavljević pisze, że nie podziela opinii prof. V. Pacela⁴³ (że Serbowie i Chorwaci to jeden naród, który się różni wiarą i pismem – Serbowie używają cyrylicy a Chorwaci łacinki), jego zdaniem celem tego tendencyjnego poglądu była zmiana tożsamości Serbów wyznania rzymskokatolickiego.⁴⁴

Poglądy Milosavljevicia popiera też inny językoznawca z kręgu serbistyki – Milosz Kovachević.⁴⁵

W nawiązaniu do cytatu P. Pipera, jaki przytoczyłam na początku tego rozdziału chciałabym posłużyć się jeszcze słowami P. Milosavljevicia, które opisują też jego postawę wobec tendencji do zaniku cyrylicy we współczesnej Serbii: „Alfabet cyrylicki nie może chronić serbskiego języka, ale język ten może chronić cyrylicę.”⁴⁶ Są to słowa jak najbardziej słuszne, gdyż to, jaki stosunek mają Serbowie do pisma, którego używają, określa pośrednio ich pogląd na sprawy narodowe. Jeżeli alfabet może pomóc w zachowaniu i utrwaleniu wielowiekowej tradycji oraz może być dowodem na pokrewieństwo językowe, warto zrobić wszystko, by chronić język (a co za tym idzie tożsamość narodową).

⁴¹ „Чувањем ћирилице Срби чувају своју сопствену баштину и своју вековну везу са блиским словенским језицима који употребљавају ћирилично писмо.” [w:] СПИС, s. 211.

⁴² „Постоји богата традиција књижевног стваралаштва српских латиниста, које се не би требало одрицати.” [w:] СПИС, s. 211.

⁴³ P. Milosavljević w swej książce pt. *Српска писма*, opublikował artykuł tego zagrzebskiego profesora z 1861 r.

⁴⁴ P. Milosavljević podaje dane statystyczne według Towarzystwa języka serbskiego w Serbii, że ok. 53% tekstów serbskich jest drukowane cyrylicą a pozostała część alfabetem łacińskim.

⁴⁵ Kovachević uważa, iż Serbowie nie powinni wybierać między jednym a drugim alfabetem, lecz korzystać z obydwu. Wybranie tylko jednego alfabetu (lub wyrzeknięcie drugiego) mogłoby mieć negatywne skutki np. dla serbskiej literatury. Naukowiec podkreśla fakt, że serbska tradycja literacka posiada w swym dorobku teksty pisane zarówno alfabetem łacińskim jak i cyrylicą. [w:] М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд 2003, s. 19.

⁴⁶ „Ћирилица не може да сачува српски језик, језик може да сачува ћирилицу”. [w:] СПИС, s. 212.

2.2. Język serbski i chorwacki

Jednym z podstawowych problemów rozpatrywanych przez P. Milosavljevicia jest status języków serbskiego i chorwackiego. Opisuje on trzy podstawowe poglądy, na podstawie których można określić jego stosunek do języków serbskiego i chorwackiego.⁴⁷

- Po pierwsze: zgodnie z zasadami panującymi w Europie, poszczególny język może mieć tylko jedną nazwę. Grupa ludzi, która mówi jednym językiem, bez względu na wiarę jaką wyznaje i terytorium jakie zamieszkuje lub nie zwracając uwagi na własne poglądy narodowościowe, powinna tak samo nazywać swój język. Znajdywanie nowych nazw dla jednego języka (kierując się niesłusznymi powodami wymienionymi powyżej) nie współgra z europejskimi zwyczajami.

- Po drugie: populacja, która mówi jednym językiem, stanowi jeden naród. W czasach powstawania sławistyki, serbskim narodem nazywano ludność, która mówi w języku serbskim (narzecze sztokawskie). Główna myśl jaką wygłaszał Vuk Stefanović Karadžić, że wszyscy Serbowie używają narzecza sztokawskiego, w czasie serbokroatystyki był przeinaczany. Jego hasło było wzorem dla innego – wszyscy Serbowie mówią sztokawskim narieczem, ale nie wszyscy, którzy mówią sztokawskim wariantem języka, są Serbami.

- I po trzecie: w kontekście filologii europejskich, określone zostały zasady dotyczące tożsamości językowej. Dając jako przykład język angielski, można stwierdzić, że zasada pierwsza ma pełne potwierdzenie. Mieszkańcy innych krajów, którzy mówią w języku angielskim (a także traktują go jako urzędowy), nie zmieniają jego nazwy na własne potrzeby. (Taka sama sytuacja jest np. z językami hiszpańskim, niemieckim, rosyjskim czy francuskim). Dziwne więc jest to, że użytkownicy języka serbskiego nazywają go (w zależności od przynależności narodowej, terytorialnej lub religijnej) chorwackim, bośniackim, czarnogórskim.⁴⁸

⁴⁷ Poglądy wymieniam na podstawie: П. Милосављевић, *Обнова свести о српској језичкој заједници* [w:] *Српско питање и србистика, Реферати и саопштења*, „Србистика” - ванредни број, Бачка Паланка, 2007, s. 520-521. (Dalej: СПИС, *Реферати...*)

⁴⁸ Można na tej podstawie określić stosunek tego naukowca do języka serbskiego i chorwackiego: Brak akceptacji dla nienaukowych poglądów mających na celu udowodnić, iż dany język to już nie serbski, lecz odpowiednio: chorwacki, boszniacki, czarnogórski.

P. Milosavljević w kontekście definiowania języków serbskiego i chorwackiego (oraz serbskochorwackiego) neguje stanowisko dr Fekete.⁴⁹ P. Milosavljević źródła problemu synonimicznego traktowania nazw serbski i serbskochorwacki upatruje w działalności Aleksandra Belicia⁵⁰ i Pavle Ivicia⁵¹. Odrzuca on taką możliwość choćby dlatego, że nazwa „serbskochorwacki” może sugerować, iż język serbski powstał z rozpadu serbskochorwackiego (podkreśla on, że to serbski był znany na długo przed tym, gdy powstała nazwa serbskochorwacki).⁵² Jego zdaniem to, że obecnie występują problemy z odpowiednim nazywaniem języka serbskiego i chorwackiego wywołuje chaos (w jego opinii dziś jeden język określa się nazwami: serbski, serbskochorwacki, chorwacki, boszniacki, czarnogórski). Jak sam pisze: „Jesteśmy świadkami tragicznego położenia narodu, który mówi jednym językiem, bez względu na to, jaką wiarę wyznaje i jak ten język nazywa.”⁵³

W kontekście poprawnego definiowania języka serbskiego i chorwackiego P. Milosavljević zwraca uwagę na cztery aspekty z tym związane⁵⁴. Pierwszy z nich jest taki, że język Serbów nazywa się serbskochorwackim, co za tym idzie i serbskim i chorwackim (nazwa ta jest oparta na Literackiej Umowie Nowosadzkiej). Następny aspekt wskazuje, że serbski i chorwacki język to jedno i to samo (Chorwaci nazywają go chorwackim a Serbowie serbskim). Kolejny mówi, że Chorwaci przywłaszczyli sobie język serbski stworzony przez Vuka Karadžicia. Ostatni natomiast, stanowi o tym, że chorwacki język literacki może być nazwany chorwackim wariantem języka serbskiego, a boszniacki to

⁴⁹ „Fekete pracował w *Instytucie Języka Serbskiego*. Z drugiej jednak strony był członkiem redakcji *Słownika Serbskochorwackiego literackiego i narodowego języka* a także członkiem Rady mającej na celu standaryzację języka serbskiego (...). Mówiąc o naszym języku jaki miał na myśli? Serbski czy serbskochorwacki? Czy wyrazy serbski i serbskochorwacki znaczą to samo?” [w:] СПИС, s.138.

⁵⁰ A. Belić w 1932 r. wydał *Gramatykę języka serbskochorwackiego*. [w:] B. Oczkova, *Zarys historii języka serbskochorwackiego*, s. 145. A. Belić (1876-1960) – językoznawca i slawista, doktor słoweńskiej filologii i profesor na Belgradzkim Uniwersytecie. Korespondent Serbskiej Królewskiej Akademii od 1905 r. Regularny członek Akademii Nauk Filozoficznych od 1906 r. Przewodniczący Serbskiej Królewskiej Akademii od 1937-1947 r. Regularny członek Serbskiej Akademii Nauki i Sztuki w dziedzinie literatury i języka od 1948 r. Przewodniczący Komitetu zarządzającego Serbską Królewską Akademią od 1947 r. Z: [http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=27] 2009:06:02.

⁵¹ P. Ivić (1924-1999) – językoznawca, profesor na Filozoficznym Wydziale w Nowym Sadzie. W Serbskiej Akademii Nauki i Sztuki regularny członek Departamentu Języka i literatury od 1978 r. członek licznych komitetów naukowych tj. Komitet narodowej literatury. Otrzymał tytuł Honoris Causa na Uniwersytecie Stanowym w Ohio oraz Specjalną Nagrodę Vuka Karadžicia (obydwie w 1987 r.) i inne. Z: [http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=930] 2009:06:02.

⁵² СПИС, s. 138 – 139.

⁵³ „Сви смо сведоци трагичног положаја народа који говори истим језиком, без обзира које вере био и како исти језик називао.” [w:] СПИС, s. 139.

⁵⁴ Wymieniam te opinie, gdyż ukazują one w sposób bezpośredni stanowisko P. Milosavljevicia do poprawnego nazywania języków serbskiego i chorwackiego.

nic innego jak bośniacko-hercegowiński wariant języka serbskiego.⁵⁵ Jego opinię na ten temat popiera też M. Kovaczević⁵⁶.

W książce pt. *Serbski program filologiczny*⁵⁷ P. Milosavljević zawarł mapy dialektalne języków z kręgu serbskochorwackiego. Do mojej pracy wybrałam dwie z nich (Rys. 2, Rys. 3). Na pierwszej mapie przedstawiony jest obszar występowania dialektu sztokawskiego. Biorąc pod uwagę poglądy P. Milosavljevicia, można przyjąć, iż jest to również mapa języka serbskiego (w myśl opinii, że sztokawskie narzecze równe jest serbskiemu językowi).

⁵⁵ СФП, s. 218-219.

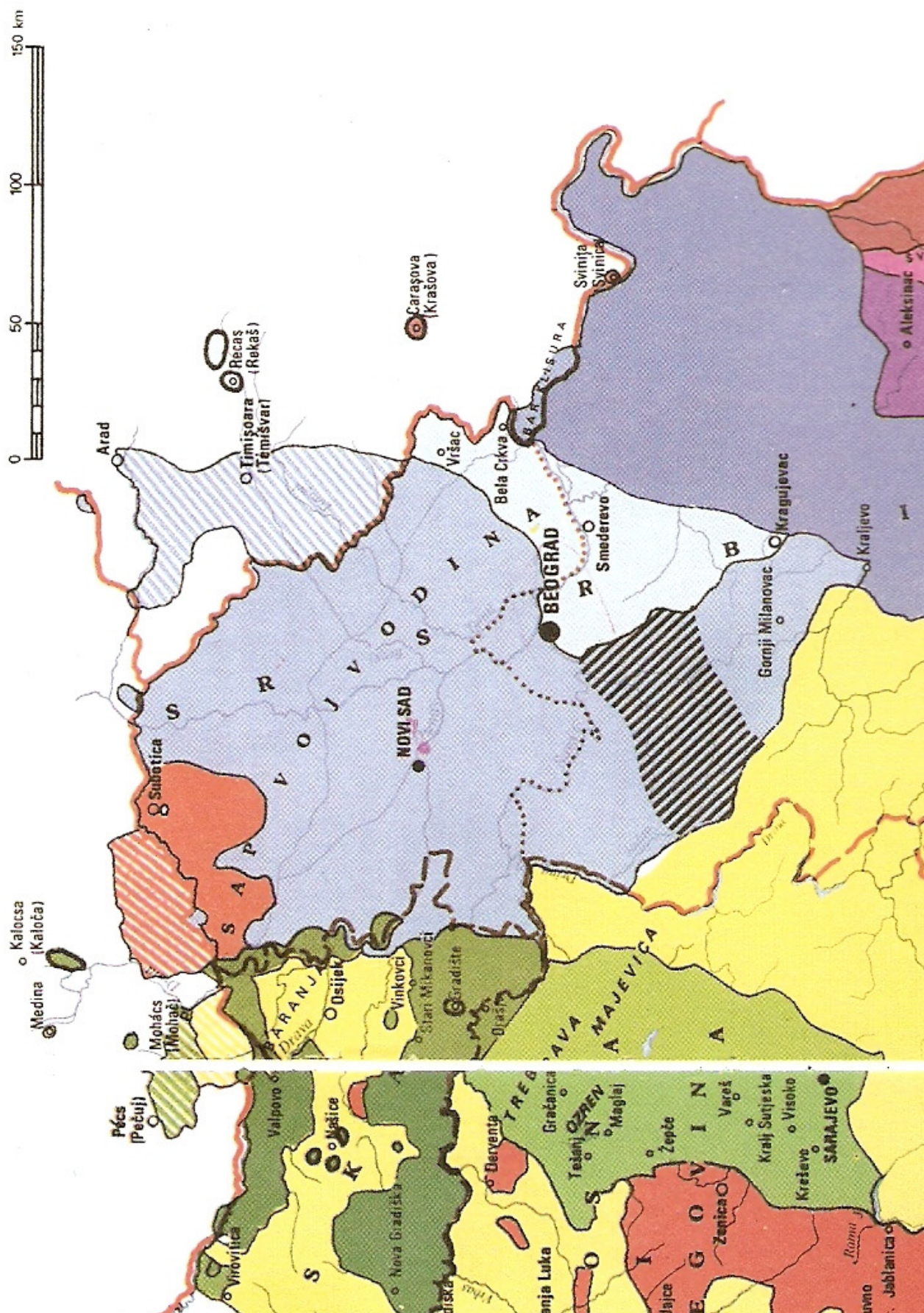
⁵⁶ W sytuacji jaka miała miejsce na terenie występowania języka serbskochorwackiego słusznym wydaje się pytanie postawione przez Kovaczevicia: Czy to jeden czy trzy języki? Rozważania skupiają się wokół stwierdzenia, że jeden język może mieć kilka wariantów - dialektów. Według niego na to zagadnienie można spojrzeć przez pryzmat polityki (każdy naród może chcieć mówić innym językiem niż sąsiad) oraz lingwistyki (dwa zwroty, które się wzajemnie rozumie są dialektami jednego języka). Kovaczević pisze, iż z lingwistycznego punktu widzenia serbskochorwacki (nazwa zwyczajowa) to jeden język, który ma trzy warianty – serbski, chorwacki i boszniacki. Z politycznego punktu widzenia to trzy osobne języki. Jednakże to, że dane zwroty w poszczególnych językach się rozumie jest argumentem dla językowej wspólnoty a nie ich rozdzielenia. Kovaczević stwierdza, iż biorąc pod uwagę trzy kryteria – strukturę języka, jego pochodzenie i socjolingwistyczny punkt widzenia (który przez niektórych językoznawców nie jest uważany za naukowy), serbskochorwacki to jeden język o kilku wariantach.

Zdaniem tego naukowca serbskochorwacki to jeden język, wobec którego można stosować trzy nazwy (każdy naród ma prawo nazywać swój język jak chce). Ponadto serbskochorwacki można inaczej nazwać serbskim, gdyż nie przyniesie to zmian w jego cechach. Co więcej, język serbski można uznać za podstawę dla chorwackiego i boszniackiego, gdyż zawiera dwa warianty wymowy i dwa alfabet. Co za tym idzie obydwaj języki mogą się z niego wywodzić, czego odwrotnie nie można powiedzieć.

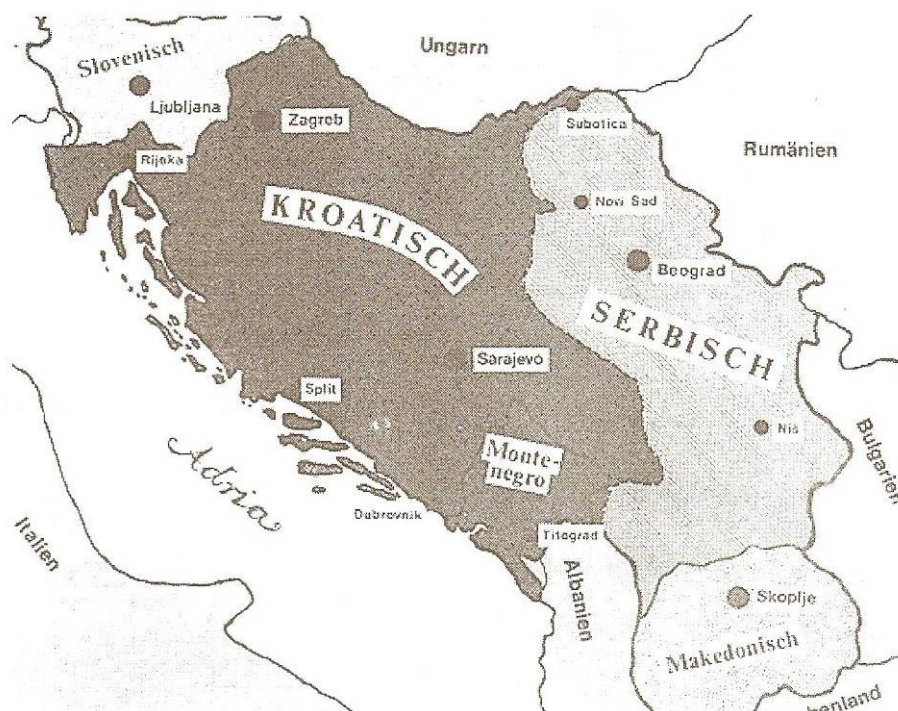
Zdaniem Kovaczevicia chorwacki język bazuje na serbskiej strukturze gramatycznej i powinno się go nazywać zagrzebskim wariantem serbskiego języka literackiego.[w:] М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд 2003, s. 23, 35.

⁵⁷ W oryginale *Српски филолошки програм* (СФП).

Autor: Pavle Ivić

Rys. 2 –Dialektalna mapa języka serbskiego. Sztokawskie narzecze.⁵⁸

Rys. 3 - Mapa języka chorwackiego z dodatkiem serbskiego autorstwa Tomo Matasicia.⁵⁹

Powodem, dla którego zamieściłam w tym miejscu powyższą mapę jest jej charakterystyczny, kontrowersyjny przekaz. Już sam jej tytuł świadczy o stosunku autora do języka serbskiego, którego zasięg został znacznie umniejszony. T. Matasić granicę między językiem chorwackim a serbskim umiejscowił w taki sposób, że jedyną wymową języka serbskiego jest według niego ekawska. Jak pisze P. Milosavljević:

„Co taki podział znaczył w aspekcie geopolitycznym, widoczne jest na *Mapie języka chorwackiego z dodatkiem serbskiego* autorstwa Tomo Matasicia: wszystkie ziemie znajdujące się na zachód od linii Loznica-Valjevo-Kraljevo-Deczani, to obszar występowania języka chorwackiego, język serbski znajduje się

⁵⁸ [B]: CΦΠ, s. 246-247.

⁵⁹ CΦΠ, s. 248.

tylko na wschodnich krańcach od tej linii. W nowym podziale na wschodni i zachodni wariant, południowe narzecze Vuka stało się zachodnim, a serbski język to podgrupa języka chorwackiego.”⁶⁰

2.3. Umowa Wiedeńska i Umowa Nowosadzka⁶¹

Powodem, dla którego przywołuję w tym miejscu te dwie Literackie Umowy: Wiedeńską (1850 r.) i Nowosadzką (1954 r.) jest fakt, iż ich podpisanie miało ogromny wpływ na język serbski. Umowa Wiedeńska, rozpoczyna się słowami:

„Niżej podpisani wiedząc, że jeden naród powinien mieć jedną literaturę (...) zebraliśmy się dnia dzisiejszego, żeby porozmawiać, jak w kontekście literatury moglibyśmy się pogodzić i pojednać.”⁶²

Słowa te podkreślają, że głównym założeniem tej umowy było wprowadzenie jedności językowej i kulturowej wśród Serbów i Chorwatów.

Na temat Umowy Wiedeńskiej H. Jaroszewicz pisze, że:

„grupa serbskich i chorwackich intelektualistów (...) ustaliła, że należy stworzyć jeden wspólny język serbsko-chorwacki. Za jego podstawę miał służyć dialekt nowosztokawski wymowy ijekawskiej, ogólny zaś kształt języka miał być zgodny z założeniami reformy językowej przeprowadzonej przez Karadźicia w Serbii.”⁶³

Umowę tę ze strony serbskiej podpisał Vuk Stefanović Karadžić i D. Daniczić, z chorwackiej zaś I. Mažuranić, I. Kukuljević, D. Demeter oraz Słoweniec F. Miklošić. Jak pisze B. Oczkova: „wymowny był fakt, że wśród nazwisk widniejących pod aktem wiedeńskim nie było nazwiska L. Gaja”.⁶⁴ Co do respektowania postanowień tego aktu B. Oczkova pisze:

⁶⁰ „Шта је таква подела значила у геополитичком погледу види се на *Карти хрватског језика са додатком српског* Томо Матасића: све западно од линије Лозница-Баљево-Краљево-Дечани покрива, народно, хрватски језик, а само крајеве источно од те линије покрива српски језик. У новој подели на источну и западну варијанту Вуково јужно наречје постало је западно, а српски језик је постао нека подврста хрватског језика.” [w:] ИЈИСМ, s. 92.

⁶¹ W końcowej części pracy znajdują się teksty obydwu umów.

⁶² „Dolje potpisani znajući da jedan narod treba, jednu književnost da ima, (...) sastajali smo se ovijeh dana, da se razgovorimo, kako bismo se, što se za sad više može, u književnosti složili i ujedinili”. [w:] H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901-1991*, Wrocław 2006, s. 136.

⁶³ H. Jaroszewicz, *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*, Opole 2004, s. 31.

⁶⁴ B. Oczkova, *Zarys historii języka serbsko-chorwackiego*, Kraków 1983, s.143.

„w ciągu najbliższych dziesięcioleci umowa ta pozostała jedynie deklaracją, która nie była praktycznie realizowana. (...) w 2. poł XIX w. Serbowie i Chorwaci (...) byli nadal politycznie rozbici, podlegając Austro-Węgrom lub Turcji. (...) przez całą 2. połowę XIX w. aktywnie działały w Chorwacji poszczególne szkoły filologiczne, zdecydowanie przeciwne porozumieniu.”⁶⁵

Proces kodyfikacji języka serbsko-chorwackiego, jaki zaczął się (uproszczając) po podpisaniu umowy z 1850 r. podkreślił fakt, iż język ten jest dwuwariantowy. Dalszym jego etapem było podpisanie Umowy Nowosadzkiej w 1954 r. A. Spagińska-Pruszk pisze, że:

„zapewniła równe prawa obu wymowom: ijekawskiej i ekawskiej oraz obu alfabetom: cyrylicy (w Serbii i Czarnogórze) i łacince (w Chorwacji oraz w Bośni i Hercegowinie). Język ten miał funkcjonować w dwóch równoprawnych wariantach.”⁶⁶

Oczkova dodaje jeszcze, że: „zatwierdzono również cztery oficjalne nazwy dla języka serbsko-chorwackiego: serbsko-chorwacki, chorwacko-serbski, chorwacki lub serbski, serbski lub chorwacki.”⁶⁷

Teraz zaprezentuję poglądy P. Milosavljevicia na Wiedeńską i Nowosadzką Umowę literacką.

Wiedeńska Umowa Literacka (1850 r.)

P. Milosavljević nie zgadza się z powszechną opinią, że Wiedeńska Umowa Literacka była porozumieniem pomiędzy Serbami i Chorwatami. Dementuje on ten pogląd, wskazując na fakt, iż tak naprawdę tylko dwaj Serbowie i pięciu Chorwatów podpisał tę umowę (w tym gronie był także Słoweńiec). Jego zdaniem była to raczej umowa serbsko-chorwacko-słoweńska.⁶⁸

P. Milosavljević treść Wiedeńskiej Umowy Literackiej opisuje w następujący sposób:

„Tekst ten ma cztery podstawowe punkty, na podstawie których można wyodrębnić wnioski:

1. *Jeden* naród powinien mieć *jedną* literaturę.
2. Dla języka literackiego należy wybrać jeden dialekt (wymowę).

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ A. Spagińska-Pruszk, *Sytuacja językowa w byłej Jugosławii*, Łask 2005, s.16.

⁶⁷ B. Oczkova, op.cit., s. 147.

⁶⁸ П. Милосављевић, *О Бечком књижевном договору*, [w:] СПИС, Документи..., s. 151.

3. Najlepiej byłoby wybrać wymowę ijekawską.
4. Można pisać także w dwóch pozostałych dialektach ale prawidłowo.”⁶⁹

P. Milosavljević zwraca uwagę, iż w tekście pt. *Listy do Platona Atanackovicia*⁷⁰ autorstwa V. S. Karadžicia w odróżnieniu od Literackiej Umowy Wiedeńskiej, mowa jest wyłącznie o narodzie i języku serbskim.⁷¹

W odniesieniu do definiowania języka, o jakim stanowi Wiedeńska Umowa Literacka, P. Milosavljević pisze, że niewątpliwie jest to język serbski. Wymienia on, iż w roku podpisania umowy, wyszła także *Mała serbska gramatyka* D. Danicicia⁷² (w której język umowy określany jest jako serbski) oraz *Słownik serbski*. V. Karadžicia, który tak jak poprzednie jego dzieła także mówi o języku serbskim.⁷³ P. Milosavljević dodaje także, że: „niestety później tekst tej umowy został błędnie zinterpretowany jako umowa o wspólnym języku Serbów i Chorwatów.”⁷⁴

Nowosadzka Umowa Literacka (1954 r.)

Jako najważniejszy punkt Nowosadzkiej Umowy Literackiej P. Milosavljević wymienia pierwszy, który głosi, że:

„Narodowy język Serbów i Chorwatów i Czarnogórców to jeden język. Co za tym idzie, literacki język, który się rozwinął na jego podstawie wokół Belgradu i Zagrzebia, także stanowi jedność (z dwoma wymowami: ijekawską i ekawską).”⁷⁵

W odniesieniu do tego zdania P. Milosavljević pisze, że V. S. Karadžić nigdy by się nie zgodził na taki pogląd, że Serbowie i Chorwaci to jeden naród (Czarnogórców jego

⁶⁹ „Наведени део текста има четири основна пасуса и у њима се износи четири основна става 1. да један народ треба једну књижевност да има. 2. да за књижевни језик треба да се изабере један дијалекат (изговор). 3. да је најбоље изабрати ијекавски изговор за књижевни језик. 4. да се може писати и на остала два дијалекта, екавском и икавском, али правилно.” [w:] П. Милосављевић, *О Бечком књижевном договору*, [w:] СПИС, *Документи...*, s. 152.

⁷⁰ Tekst ten P. Milosavljević przyrównuje do Literackiej Umowy Wiedeńskiej, ponieważ jego zdaniem mówi ona o tym samym zbiorze poglądów. Różnicę widzi on w tym, że pierwszy tekst sygnował jedynie V. S. Karadžić a drugi także inni filolodzy.

⁷¹ П. Милосављевић, *О Бечком књижевном договору*, [w:] СПИС, *Документи...*, s. 152.

⁷² D. Daniczić (1825-1882) – filolog, profesor w liceum, Pracownik Biblioteki Narodowej W Belgradzie. Pierwszy Sekretarz Jugosłowiańskiej Akademii Nauki i Sztuki. Członek Towarzystwa Serbskich Umiejętności. Do alfabetu łącińskiego dodał literę „dž”. Z: [http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=130] 2009:06:02.

⁷³ П. Милосављевић, *О Бечком књижевном договору*, [w:] СПИС, *Документи...*, s. 155.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ П. Милосављевић, *О Новосадском књижевном договору*, [w:] СПИС, *Документи...*, s. 183.

zdaniem zaliczał do Serbów). Zwraca też uwagę, że w drugiej części tego punktu zawiera się podział na dwie wymowy ekawską i ijekawską.⁷⁶ Píše również, że:

„choć Nowosadzka Umowa Literacka miała się opierać na poglądzie, że serbskochorwacki, względnie chorwackoserbski to jednolity język, można stwierdzić, że praktycznie go dzieliła (...) najpierw na dwa warianty (...) a w konsekwencji przyjęty zostanie pogląd, że są to dwa różne języki: serbski i chrwacki.”⁷⁷

P. Milosavljević pisze także, iż poglądy zawarte w Nowosadzkiej Umowie Literackiej nie były zgodne z serbską tradycją (której symbolem był V. Karadzić) a także z ówczesnymi interesami Serbów. Jego zdaniem Serbowie nie powinni dzielić swego języka z innymi narodami.⁷⁸

2.4. Vuk Stefanović Karadžić

Vuk Stefanović Karadžić⁷⁹ (ur. 1787 r. w Trsziciu – zm. 1864 r. we Wiedniu) – językoznawca, etnograf, folklorysta, krytyk literacki. Uważa się go za najbardziej zasłużoną postać dla serbskiej kultury i języka. Jako miłośnik kultury ludowej, chciał zmienić panującą ówczesnie sytuację. Był zbieraczem pieśni ludowych i przysłów. Fascynowało go wszystko co było związane z ludem. Nie akceptował ówczesnej dyskryminacyjnej polityki wobec najniższej warstwy społecznej, chciał zerwać ze sztucznym językiem serbskosłowiańskim (славеносрпски језик)⁸⁰. Zrezygnował z niepotrzebnych znaków w alfabecie upraszczając go do 29 znaków (jeden znak odpowiadał jednemu fonemowi). Wprowadził nową pisownię opierającą się na zasadzie: Pisz tak jak mówisz (Пиши као што говориш).⁸¹

W 1814 r. wydał *Mały śpiewnik* a także *Ludową Gramatykę języka serbskiego*.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ „Мада је Новосадски договор стајао на становишту да је српскохрватски односно хрватскосрпски језик један и јединствен, он га је практично поделио. (...) најпре на две варијанте (...) док се буде рекло да су два различита језика: хрватски и српски.” [w:] П. Милосављевић, *О Новосадском књижевном договору*, [w:] СПИС, *Документи...*, s. 183.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Na podstawie: W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985, s. 282-283.

⁸⁰ Język serbskosłowiański był sztucznym tworem, zawierał wiele archaicznych słów. Posługiwał się nim głównie kler, tym samym chłopstwo miało bardzo ograniczone wpływy (dla Cerkwii, utrzymywanie najniższej warstwy w niewiedzy było korzystne). Karadžić chciał dokonać zmian w języku, których skutkiem było by odejście od skostniałego serbskosłowiańskiego na rzecz języka ludowego, rozumianego przez wszystkich. Na podstawie: B. Oczkova, *Zarys historii języka serbskochorwackiego*, Kraków 1983, s. 120-122.

⁸¹ *Ibidem*, s.129.

W 1818 r. wydał *Słownik serbski*. Według Oczkovej: „Słownik jest fundamentalnym, życiowym dziełem Karadžicia, gdyż wszystko, co na temat języka napisał w latach późniejszych, było już tylko dopracowaniem i ostatecznym szlifem reformy, której podstawowe założenia zostały sformułowane właśnie w słowniku.”⁸²

Chciał, by język literacki był oparty na, jego zdaniem, najczystszej dialekcie sztokawskim (hercegowińska ijekawska sztokawszczyzna).

P. Milosavljević w swych pracach odnosi się również do jednego z największych serbskich autorytetów Vuka Stefanovicia Karadžicia. P. Milosavljević główne idee Vuka Karadžicia opisuje w następujący sposób⁸³:

1. Narody się identyfikuje i rozróżnia między sobą przez język, którym mówią. Serbowie to ludność, która mówi językiem serbskim. Za Serbów powinno się uważać wyznawców wszystkich trzech wyznań (greckiego, rzymskiego i tureckiego). Serbowie tak jak i inne narody mieszkają i mogą mieszkać w różnych krajach.

2. Język serbski i narzecze sztokawskie to jedno i to samo. Język serbski różni się od innych słowiańskich, także od sąsiednich: bułgarskiego i chorwackiego.

3. Język serbski nie jest w swej strukturze jednolity, można go podzielić na trzy narzecza (wymowy): ekawską, ijekawską i ikawską (wschodnie, południowe i zachodnie narzecze).

4. Serbski język literacki należy oprzeć na wymowie ijekawskiej (południowej), jednak możliwe są trzy poprawne wymowy (z tym, że bez mieszania między sobą poszczególnych narzeczy).

5. Podstawy dla literatury serbskiej tworzą dzieła, które powstały w języku serbskim. Dzięki podziałowi (V. Karadžicia) narodowych pieśni epickich na pieśni o starych, średnich i nowych czasach został wprowadzony taki podział dla całej serbskiej literatury.

6. W ramach języka serbskiego można stosować zarówno cyrylicę jak i alfabet łaciński. Cyrylicą posługiwali się Serbowie wyznania prawosławnego natomiast alfabetem łacińskim Serbowie wyznania rzymskokatolickiego. Alfabet łaciński stworzony przez Vuka Karadžicia (literę „đ” dodał później D. Daniczić), to ten sam którym dziś posługują się Serbowie i inni południowi Słowianie.

⁸² B. Oczkova, op.cit., s.127.

⁸³ Poglądy wymieniam na podstawie rozdziału: *Српска мисао у интерпретацију Вука Караџића*, [w:] ИЈИСМ, s. 80-82.

7. J. Dobrovský dla filologii związanej z Serbami stworzył pojęcie *Serbica*. Wyrazy sławistyka i serbistyka to słowiańskie pojęcia na te filologiczne dyscypliny. Vuk Karadžić akceptował istnienie słoweńskiej filologii jednak uważał, że często przedstawia ona poglądy szkodliwe dla serbskich interesów.

Na podstawie poglądów, które P. Milosavljević zamieścił w swej pracy, można stwierdzić, że osoba Vuka Karadžicia dla Serbów i ich poczucia tożsamości narodowej ma wielkie znaczenie. P. Milosavljević mówi nawet, iż po uczestnictwie w drugim zjeździe naukowym pt. *Myśl społeczna i polityczna Vuka Karadžicia* (2005) potwierdziła się jego opinia, że Vuk Karadžić jest jedną z podstawowych wartości serbskiego narodu, jego historii, nauki i kultury.⁸⁴

Vuk Karadžić oparł język na dialekcie sztokawskim. P. Milosavljević uważa, iż dialekt sztokawski jest równoznaczny z językiem serbskim.

P. Milosavljević twierdzi, iż Vuk Karadžić stworzył podstawy dla języka serbskiego. Nie akceptuje chorwackich opinii, że Karadžić stworzył podwaliny dla języka chorwackiego. Naukowiec ten pisze także, iż:

„Vuk Karadžić swój język i język swego narodu zawsze nazywał słowem serbski. Nigdy nie przyjmował wersji, że może ona się składać z dwóch członów (serbskochorwacki, chorwacki lub serbski). Pieśni, jakie zbierał nazwał *Serbskie pieśni ludowe*, gramatykę tego języka nazwał *Pisownia serbskiego języka*, a słownik *Serbski słownik*.”⁸⁵

2.5. Iliryzm i iliryści

Iliryzm to ruch społeczno – polityczny występujący na terenie Chorwacji w latach trzydziestych i czterdziestych XIX w., będący odpowiedzią na politykę węgierską mającą na celu podporządkowanie (zarówno terytorialne jak i duchowe) podległych im Słowian. Nazwa stanowi odwołanie się do tradycji antycznej (starożytna Iliria). W XV w. miano to przyjęło się na określenie południowej Słowiańszczyzny (zwłaszcza jej zachodniej, chorwackiej części). Dziewiętnastowieczne określenie to powrót do tego piętnastowiecznego poglądu. Ruch iliryjski postulował koncepcję narodu, który wykraczał

⁸⁴ ИЈИСМ, s. 96.

⁸⁵ „Вук Караџић је свој језик и језик свога народа увек звао само српски. Никада није прихватио став да тај језик може да има двочлан назив српскохрватски хрватски или српски. Песме које је скупљао звао је *Српске народне пјесме*, граматике овог језика звао је *Писменица српскога језика*, а речник *Српски рјечник*.” [w:] ССК, s. 341.

poza granice chorwackie (pojawiło się określenie dla narodu i języka – iliryski). W skład tego narodu miały wchodzić: Serbia, Chorwacja, Słowenia, Bośnia, Bułgaria.⁸⁶ Był to romantyczny ruch młodych, którego przywódcami byli Ljudevit Gaj⁸⁷ i hrabia Janko Drasković⁸⁸. Działacze tego ruchu chcieli stworzyć język, który będzie językiem nie tylko dla Chorwatów, ale i całej Słowiańszczyzny południowej. Miał on być oparty na dialekcie sztokawskim, który był najbardziej rozpowszechniony. Jak pisze Oczkova: „Ci propagatorzy iliryzmu, którzy pod przywództwem Gaja główne swe siły skierowali na działalność językową, za swe naczelne hasło przyjęli pogląd Humbolta, że prawdziwą oznaką ojczyzny i narodowości jest język.”⁸⁹ Iliryzm ze względu na swój idylliczny wydźwięk jest bardzo kontrowersyjny.

Stosunek P. Milosavljevicia do dziewiętnastowiecznych ilirystów sprowadza się do tego, iż nie popiera on ich działań. Naukowiec ten uważa, że mieli oni zły wpływ na serbskie interesy. Jak pisze:

„Pogląd, że Serbowie i Chorwaci to jeden naród, który ma jeden język, przedstawiali dziewiętnastowieczni ilirysci. (...) Chorwaci i Serbowie jako jeden naród – Ilirowie, mają jeden język (iliryski) i jedną literaturę (iliryską)”⁹⁰

Jego zdaniem kłopoty z definiowaniem języka serbskiego częściowo wynikają z pojawienia się nowej dyscypliny – serbokroatystyki, która powstała z przemianowania serbistyki. Naukowiec ten dodaje również, że pod nazwą serbokroatystyka kryje się tak naprawdę kroatystyka. Pisze on, że:

⁸⁶ J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997 r., s. 75, 89.

⁸⁷ Ljudevit Gaj (1809-1872) - charyzmatyczny przywódca iliryzmu. W 1835r. zaczął wydawać *Gazetę (Novine)* wraz z dodatkiem *Danica*. Oczkova pisze: „ (...) Gaj był głównym reformatorem alfabetu łacińskiego i pisowni. (...) Opracował projekt reformy alfabetu, opierając się na czeskich wzorach znaków diakrytycznych, w rezultacie czego zaproponował nowe litery (...) č, ž, š, ć, lj, nj, dj, gj (...)” [w:] B. Oczkova, *Zarys historii języka serbsko-chorwackiego*, Kraków 1983, s. 136.

Stanowisko P. Milosavljevicia nie zgadza się ze stwierdzeniem Oczkovej, że Gaj był reformatorem pisowni. P. Milosavljević pisze, że: „Na rzecz języka iliryskiego Gaj dokonał w 1835 r. reformy pisma, przechwytyjąc rozwiązania jakie Vuk Karadžić w roku 1827 w swoim *Pierwszym serbskim słowniku*. (...) Alfabet łaciński, stosowany przez południowych Słowian mylnie jest nazywany Gajicą, gdyż prawdziwym twórcą jego reformy był Vuk Karadžić.” [w:] СПИС, *Документи...*, s. 133, 137.

⁸⁸ Hrabia Janko Drasković (1770-1856) – pochodził z jednego z najbardziej znanych chorwackich rodów feudalnych. Przedstawiał oficjalne wnioski ilirów. Przewodniczył temu ruchowi i kierował wnioskami do uprzywilejowanych warstw społecznych. Na podstawie: A. Barac, *Literatura Narodów Jugosławii*, Wrocław Warszawa Kraków 1969 r., s. 157.

⁸⁹ B. Oczkova, op.cit., s.135.

⁹⁰ „Идеју у томе да су Срби и Хрвати један народ и да имају један језик, у 19. веку саступили су илирци.(...) Хрвати и Срби, као један народ,, као Илири, имају један језик илирски и једну књижевност, илирску ” [w:] ССК, s. 341.

„Chorwaci celowo pomieszali chorwackie narzecza (czakawskie i kajkawskie) z językiem serbskim i ogłosili, że jest to jeden język i dali mu nową nazwę: serbskochorwacki, chorwacki lub serbski; realizując tym samym swoje narodowe interesy.”⁹¹

P. Milosavljević zgadza się ze zdaniem Šafářika, że temin Ilirowie dotyczy Serbów katolików⁹²: „W jeszcze bardziej zawężonym znaczeniu on (Šafářik) tę nazwę stosuje tylko w odniesieniu do Serbów, a jeszcze bardziej zawężając (...) w odniesieniu do Serbów katolików (...)”⁹³

P. Milosavljević uważa, że iliryści celowo zakładali wspólnotę Serbów i Chorwatów. Jego zdaniem kierowała nimi chęć wzbogacenia swej tradycji i literatury kosztem Serbów. Jak pisze: „Chorwaci mieli interes w tym, by poszerzyć swoją tradycję kosztem serbskiego narodu. Te niechlubne interesy trzeba było ubrać w bardziej przystępną szatę. Jest to główny powód powstania ruchu iliryskiego.”⁹⁴

Inne słowa P. Milosavljevicia jeszcze dobitniej opisują jego stosunek do ruchu iliryskiego. Jego zdaniem:

„(...) Ilirowie wychodzą od założenia, że wszyscy mieszkańcy Bałkanów słowiańskiego pochodzenia stanowią jeden naród – Ilirów, którzy mówią jednym językiem: iliryskim. Chorwaccy iliryści opuszczają swój język chorwacki i przechwytyują najbardziej rozpowszechnione, najbardziej rozbudowane sztokawskie narzecze (język serbski) jako literacki język Ilirystów, a więc i Chorwatów. Ale ten język nazywają iliryskim a nie serbskim (...)”⁹⁵

Poza tym, chorwaccy iliryści byli niekonsekwentni w swoich działaniach. Pomimo, że Umowa Wiedeńska została podpisana na ich wniosek, jak pisze B. Oczkova: „wymowny był fakt, że wśród nazwisk widniejących pod aktem wiedeńskim nie było nazwiska L. Gaja”.⁹⁶

⁹¹ „Они су хрватска наречја помешали са српским језиком, и прогласили да је то један језик по имену српскохрватски, хрватски или српски према својим интересима. Суштина те поделе је била да је чакавски и кајкавски оставе по страни, а да се дели српски језик, односно штокавско наречје.” [w:] СПИС, s. 13.

⁹² Jego zdaniem „w dzisiejszych czasach nazwa Ilir błędnie konotowana jest z Chorwatem”: „Данашњег, махом криво индоктринираног, читаоца оваква употреба имена Илир може унеколико да збуну, јер му је на много начина сугерирано да се име Илир превасходно односи на Хрвате” [w:] ССК, s. 74.

⁹³ „У још ужем значењу он то име употребљава само за Србе, а у још ужем значењу он га употребљава за Србе католике (...)” [w:] ССК, s. 74.

⁹⁴ „Хрвати су, са своје стране, имали интересе да се прошире на рачун српског народа. Те подударне стратешке интересе требало је обући у прихватљиво рухо. То је главни разлог настанка илирског покрета.” [w:] СПИС, s. 40.

⁹⁵ „(...) Илирци наступају са ставом да сви Балканци словенског порекла представљају један народ, Илире, који говоре једним језиком, илирским. Хрвати илирци наступају свој хрватски језик и узимају најраширеније најизграђеније српско наречје српски језик за књижевни језик свих Илира, па и Хрвата. Али то наречје језик не називају српски језик, већ илирски (...)” [w:] ИЈИСМ, s. 87.

⁹⁶ B. Oczkova, *Zarys historii języka serbsko-chorwackiego*, Kraków 1983, s.143.

P. Milosavljević zwraca także uwagę na fakt, że Chorwaci reformę alfabetu łacińskiego przypisują L. Gajowi. Naukowiec ten twierdzi, iż tak naprawdę Chorwaci przejęli reformę tego alfabetu, której dokonał V. Karadžić⁹⁷:

„W czasie, gdy funkcjonowała serbokroatystyka, istniał pogląd, że alfabet łaciński, którym posługują się Serbowie, Chorwaci i Słoweńcy, powstał na skutek reformy L. Gaja, którą zaprezentował w swej książce pt. *Krótkie podstawy chorwacko-słowiańskich zasad pisowni*. (...) Badania, które przeprowadziłem na potrzeby mej książki (...) bez wątpienia ten pogląd dementują.”⁹⁸

Ponadto warto również zwrócić uwagę, że (jak pisze P. Milosavljević) *Słownik języka chorwackiego*, stworzony w 1901 r. przez F. Ivkovicia i I. Broza był bazowany tylko na dziełach V. Karadžicia, D. Daniczicia, P. Njegosza i innych Serbów. Zdaniem P. Milosavljevicia został ogłoszony chorwackim, ponieważ stworzyli go Chorwaci.⁹⁹

Na podstawie słów jakie P. Milosavljević kieruje wobec przedstawicieli tego ruchu widać, iż nie popiera on ich poglądów. Zarzuca im nieprawdziwość idei jakie im przyświecały (Milosavljević nie wierzy w szczere chęci Chorwatów, którzy twierdzili, że kierowali się wolą zjednoczenia Serbów i Chorwatów). Uważa, że główną przyczyną powstania iliryzmu były aspiracje do poszerzenia zasięgu swego języka (język iliryski miał być wspólny dla wszystkich, czyli tak samo serbski jak i chorwacki) a także zawłaszczenie dziedzictwa serbskiego (np. twórczości dubrownickiej).

2.6. Literatura dubrownicka

Dubrownik (łac. Ragusa), miasto położone nad Adriatykiem, początkowo zasiedlane przez ludność romańską, zeslawizowane na przełomie XIV/XV w. Ze względu na swą rolę nazywany też był „Atenami Słowian Południowych”.¹⁰⁰

⁹⁷ P. Milosavljević w swej książce pt. *Serbskie alfabety* podaje również kserokopię z Pierwszego Serbskiego Słownika V. Karadžicia z 1827r., na której widoczna jest tabela, prezentująca alfabet łaciński w różnych językach. (na str. 395). P. Milosavljević pisze, że L. Gaj przechwycił alfabet łaciński V. Karadžicia i nazwał go (niesłusznie) iliryskim. СП, s. 465.

⁹⁸ „У време превласти сербокроатистике био је наметнут став да је латиница којом се служе Срби, Хрвати и Словенци, писмо које је настало на основу реформе латинице коју је начинио Људевит Гај у књижици *Кратка основа хорватско-славенског правописања* (...) Истраживања српских писама која сам обављао (...) такав став у пуној мери демантују.” [w:] СП, s. 396.

⁹⁹ СПИС, s. 148.

¹⁰⁰ „Przez cały okres swej niezależności Dubrownik był ważnym ośrodkiem kulturalnym, stąd też nazywany był słowiańskimi lub chorwackimi Atenami. Tę swoją pozycję zawdzięczał wysokiemu poziomowi szkolnictwa miejskiego, zbiorom bibliotecznym otwartym dla publiczności (przede wszystkim oo.

Ze względu na swe położenie i zamieszkującą go ludność w Dubrowniku mówiono językiem dalmatyńskim (dialekt romański), włoskim (był językiem urzędowym), sztokawskim, natomiast łacina była językiem nauki. Jak pisze Oczkova:

„Równolegle z dalmatyńskim i włoskim, od najdawniejszych czasów językiem mówionym była także sztokawszczyzna, która w związku z postępującą sławizacją miasta odgrywała coraz większą rolę i już na przełomie XII/XIIIw. stała się językiem piśmienniczym”.¹⁰¹

Problem literatury z obszaru Dubrownika wynika z dwóch czynników: pierwszym jest położenie miasta – teren aktualnej Chorwacji, drugim zaś dialekt, w jakim literatura była tworzona – sztokawski. Chorwaci, przypisują sobie to dziedzictwo na podstawie czynnika terytorialnego. Serbowie, którzy apelują o włączenie go do spóścizny serbskiej, powołują się na słowa Vuka Stefanovicia Karadžicia, mówiące, że język serbski jest równoznaczny z dialektem sztokawskim.¹⁰²

P. Milosavljević uważa, że literatura dubrownicka powinna na nowo zostać włączona do serbskiego korpusu literackiego. Jego zdaniem pogląd o tym, że dubrownicka twórczość należy do chorwackiej tradycji literackiej został wprowadzony po II Wojnie Światowej. Pisze on, że:

„do czasu II Wojny Światowej wszyscy serbscy historycy literatury oraz wielu spoza Serbii uważało literaturę dubrownicką za część składową serbskiej literatury. W Jugosławii podczas rządów Tity taka klasyfikacja nie była do przyjęcia. (...) Nowi historycy serbskiej literatury wymyślili uwarunkowanie dla

Franciszkanów), trupom teatralnym i akademiom literackim oraz bogatemu piśmiennictwu. Z instytucji kulturalnych Dubrownika wymienić też należy istniejące od XIIIw. archiwum, drugie co do znaczenia po weneckim w rejonie Morza Śródziemnego.” [w:] J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997, s. 40.

¹⁰¹ B. Oczkova, op.cit., s.70.

¹⁰² Swój stosunek do tego problemu J. Rapacka opisuje następująco: „Specyfika historii Dubrownika i odrębność jego tradycji historycznej sprawiła, iż przez pewien czas w XIX w. był on przedmiotem sporu chorwacko-serbskiego. Propaganda serbska jako dowód serbskiego charakteru miasta odwoływała się do argumentu językowego (zgodnie z teorią dziewiętnastowiecznego ideologa V. Karadžicia, poważna część ówczesnej opinii serbskiej uważała za Serbów wszystkich, którzy posługiwali się dialektem sztokawskim)”. [w:] J. Rapacka, op.cit., s. 42. H. Jaroszewicz zaś tą kwestię opisuje w następujący sposób: „Dubrowniczanie w licznych dokumentach określali swój język mianem *lingua seruiana*- język serbski (zob. Ivić P. 1991). (...) Z punktu widzenia dialektologii kod językowy, którym spisywano ijękawką literaturę dubrownicką z pewnością opierał się na dialekcie wschodniohercegowińskim, a więc genetycznie prymarnie serbskim. (...) Bliskiego związku dialektalnej podstawy dubrownickiej literatury renesansowej i barokowej z serbskim standardem dowiodł w swych badaniach M. Reszetar. (...) Literaturę dubrownicką można uznać za serbską. (...) mylne byłoby automatyczne określanie jej mianem integralnej części chorwackiej literatury narodowej tylko dlatego, że rozwijała się kiedyś na terenie, który obecnie należy do Chorwacji(...)” [w:] H. Jaroszewicz, *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*, Opole 2004, s. 27.

zmiany klasyfikacji literatury dubrownickiej: Owszem, dubrownicka literatura rozwijała się jako samodzielna, ale integrowała się też z chorwacką.”¹⁰³

P. Milosavljević Dubrownik nazywa jednym z barokowych ośrodków literackich. Jego zdaniem pisarze i poeci tworzący na tym terytorium powinni być zaliczani do serbskich. Potwierdzają to jego słowa:

„Barok w serbskiej literaturze ma dwa główne ośrodki. Jeden z nich to Dubrownik. Tam tworzył najbardziej wyrazisty autor tego okresu – I. Gundulić, autor niedokończonego *Osmana*. W poezji największą rolę odegrali

I. Bunić i I. Dziurdziević. Drugi ośrodek znajdował się na Węgrzech.”¹⁰⁴

Stosunek P. Milosavljevicia do twórczości z rejonu Dubrownika określają też inne jego słowa, które bez wątpienia przypisują ten dorobek do serbskiego dziedzictwa literackiego: „Większą możliwość wypowiedzenia poprzez literaturę (...) w dobie Baroku miała mała część serbskiego narodu wyznania rzymskokatolickiego w Republice Dubrownickiej”¹⁰⁵

Problem ten P. Milosavljević określa jako jeden z kluczowych. Jego zdaniem należałoby dokonać zmian w świadomości serbskiej i poprzez odpowiednie nauczanie literatury oraz reformę podręczników uzmysłować ludziom, że dubrownicka twórczość jest serbska. Dodaje również, że dialekt dubrownicki to wschodniohercegowiński wariant sztokawskiego. Jego zdaniem chorwackie opinie, że utwory te są pisane w ich języku są nie do przyjęcia. Byłoby to równoznaczne z tym, że inne serbskie dzieła (pisane w dialekcie sztokawskim, wariantcie wschodniohercegowińskim) także były napisane po chorwacku. Ma tu na myśli twórczość Vuka Karadžicia (i jego przekład *Biblii*) oraz innych serbskich autorów.¹⁰⁶ Milosavljević przywołuje także Ivana Gundulicia, którego jak już wcześniej pisałam uważa za serbskiego twórcę: „W publikacjach Maticy Serbskiej

¹⁰³ „До Другог светског рата сви српски историчари књижевности и многи страни сматрали су дубровачку књижевност саставним делом српске књижевности. У Титовој Југославији тако се већ није могло сматрати. (...) нови српски историчари књижевности су смислили одговор који би укратко гласио: Јесте, дубровачка књижевност се стварно развијала као самостална, али се накнадно интегрисала у хрватску књижевност.“ [w:] СФП, s. 43.

¹⁰⁴ „Барок у српској књижевности има два главна средишта. Једно од њих је Дубровник. Тамо је најизразитији аутор тога раздобља Џ. Гундулић, аутор недовршеног спева Осман. У лирској поезији највише су домете остварили И. Бунић и И. Ђурђевић. Друго средиште српског барока у књижевности је у Угарској.“ [w:] ССК, s. 288.

¹⁰⁵ „Више могућности да се изрази у писаној књижевности (...) у доба барока, имао је један малени део српског народа римокатоличке вероисповести у Дубровачкој републици.“ [w:] П. Милосављевић, *Теорија Књижевности*, Ваљево 2006, s. 326.

¹⁰⁶ ИЈИСМ, s. 210.

pojawiały się też opinie, że literatura dubrownicka była tworzona w języku chorwackim i że Gundulić także w nim tworzył.”¹⁰⁷

2.7. Matica Serbska

Rysunek 4 Logo Maticy Serbskiej.¹⁰⁸

Matica Serbska powstała w 1826 r. w Peszcie, w czasie gdy wiele europejskich krajów (w tym Serbia) walczyły o niepodległość swego narodu. Powołana została przez serbskich mieszkańców Peszty, wśród których był m.in. Jovan Hadzić.¹⁰⁹ Jednym z głównych celów „Maticy” miała być opieka nad czasopiśmem „Serbski Letopis” (później „Letopis”).¹¹⁰ Instytucja ta miała także za zadanie popularyzację sztuki, nauki i literatury, zajmowała się też oświatą. W 1830 r. Matica nawiązała kontakty z innymi, zagranicznymi instytucjami: Muzeum Narodowym w Peszcie, Cesarską Biblioteką we Wiedniu, Biblioteką w Pradze, Carską Akademią Nauk w Petersburgu, wysyłając im dwadzieścia numerów czasopisma „Letopis” oraz pięć innych programowych książek. Odwzajemniła się Akademia Nauk w Petersburgu (wysyłając Maticy czterdzieści swoich wartościowych dzieł). Rozwojowi Maticy dopomógł jej pierwszy sekretarz i redaktor *Letopisu* – T. Pavlović. W 1864 r. Matica została przeniesiona do Nowego Sadu i zaczęła wydawać jeszcze jedno czasopiśmo – „Matica.” Pod koniec XIX w. rozwija się skuteczna działalność oświatowa Maticy (chodzi o wprowadzenie serii pod nazwą *Knjiga za narod i Kalendar Matice srpske*, które były bardzo pouczającymi lekturami i dzięki przystępności przekazu rozprowadzane były w wielu egzemplarzach). Biblioteka Maticy Serbskiej jest najstarszą serbską narodową biblioteką. Dziś Matica ma siedem departamentów: język

¹⁰⁷ „У публикацијам Матице српске већ се појавило да је Гундулић писао на хрватском језику, па и то да је дубровачка књижевност уопште писана на хрватском.” [w:] ИЈИСМ, s. 210.

¹⁰⁸ Z: [http://www.maticasrpska.org.yu/pages/istorijat.htm] 2009:04:27.

¹⁰⁹ Jovan Hadzić (1799-1869) – prawnik i twórca literatury, bliski współpracownik V. S. Karadžicia. W Peszcie żył od 1817 do 1822 r. najpierw jako uczeń liceum potem jako student prawa. Gdy pojawił się we Wiedniu, działał pod wpływem V. Karadžicia, w twórczości Hadżicia widoczne są wpływy V. Karadžicia. Z: [http://www.rastko.rs/rastko-hu/istorija/matica_srpska/istorijams.html] 2009:05:26.

¹¹⁰ Czasopiśmo to powstało rok wcześniej dzięki inicjatywie P. Šafářika i G. Magaraszevicia. Jednakże już od początku borykało się z problemami finansowymi. m. in. z tego właśnie powodu potrzebowało ono wsparcia.

literacki, nauki społeczne, nauki przyrodnicze, sztuki plastyczne, sztuki sceniczne i muzyka, dział słownikowy, piśmiennictwo.¹¹¹

W swojej działalności na rzecz odnowy serbskiej świadomości P. Milosavljević bierze także pod uwagę zmiany jakich jego zdaniem należałoby dokonać w Maticy serbskiej.¹¹² Wyróżnia on siedem punktów, które jego zdaniem należało by spełnić, aby instytucja ta działała poprawnie:

1. Poprzez wprowadzenie idei jugosłowiańskiej Strossmayer'a¹¹³ miejsce serbistyki zajęła serbokroatystyka. Matica Serbska znalazła się pod wpływem instytucji o prochorwackiej orientacji (Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umetnosti, Jugoslavenski Leksikografski Zavod). Nawet po rozpadzie Federacyjnej Republiki Jugosławii Matica wydawała serbskie teksty, które nie posiadały w nazwie członu „serbski”, co zdaniem P. Milosavljevicia działało nie tylko na szkodę interesów serbskich jak i Maticy. Naukowiec ten pisze, iż: „jeśli instytucja ma stanowić tak ważną rolę jak dawniej, powinna zostać uznana za centrum serbistyki. Centrum, w którym o serbskim języku i literaturze myśli się w sposób europejski, jednakże z serbskiego punktu widzenia”.¹¹⁴

2. P. Milosavljević uważa, iż Umowa Nowosadzka (1954) miała złe skutki dla języka serbskiego i dlatego Matica w imię serbskiej tożsamości i tradycji powinna odrzucić jej postanowienia (chodzi tu o nazwę serbskochorwacki, o pogląd, że serbski język to wymowa ekawska a chorwacki to ijekawska). Przewiduje on także zmianę w poglądach na temat alfabetów: chce odejść od poglądów, że serbski alfabet to cyrylica a chorwacki to alfabet łaciński.¹¹⁵

3. W początkowej fazie działania Maticy, panował pogląd, że literaturę serbską można podzielić na cztery części (starą, ludową, średniowieczną - w tym twórczość dubrownicką i nową). P. Milosavljević uważa, że Matica powinna wrócić do tej czteroczęściowej klasyfikacji literatury i dzięki temu przestała by być pod wpływem chorwackim). Jego zdaniem literatura serbska powinna na nowo znaleźć się wśród

¹¹¹ Informacje o Maticy z: [http://www.maticasrpska.org.yu/pages/istorijat.htm] 2009:04:27.

¹¹² СПИС, s. 45-50.

¹¹³ J. J. Strossmayer (1815-19905) – polityk, zwolennik zjednoczenia Serbów, Chorwatów i Słoweńców, twórca idei Jugosłowiańskiej. Poprzez swój autorytet i wpływy wspomagał utrzymywanie starej tradycji nad Adriatykiem. [w:] M. Jakóbiec, *Literatury Narodów Jugosławii*, Warszawa 1991, s. 240.

¹¹⁴ „Матица српска, ако хоће да у новим временима игра улогу достојну свога имена, и своје традиције, мора да постане центар Србистике, тј. центар у којем се о језику и књижевности мисли на европски начин, са српске тачке гледишта.” [w:] СПИС, s. 46.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 46-47.

serbskiej twórczości. P. Milosavljević chce by serbska (dubrownicka) literatura była zaliczona do serbskiej spuścizny literackiej, a nie do chorwackiej).¹¹⁶

4. P. Milosavljević podaje najkrótszą definicję serbskiej tożsamości narodowej – Serbowie to ludzie, którzy mówią w języku serbskim i których przodkowie także nim się posługiwali. Jego zdaniem należy przeciwstawić się tendencjom szerzonym w okresie jugosławizmu, na skutek których pięć narodów twierdzi, że sztokawskie narzecze jest podstawą dla ich języka (i że mają prawo nazywać ten język po swojemu). P. Milosavljević pisze, że Matica Serbska powinna wrócić do dawnych tendencji i poglądów, które nie były sprzeczne z serbską tradycją. Instytucja ta powinna kierować się rzetelnymi, naukowymi przesłankami a nie polityką.¹¹⁷

5. P. Milosavljević uważa (s. 48-49), że w Serbii wyznawane są trzy religie: prawosławie, katolicyzm i islam. Nie zgadza się on z tendencją zaczerpniętą z epoki iliryzmu do identyfikowania poszczególnych narodów przez wiarę jaką wyznają, czego skutkiem jest pogląd, że Serbowie wyznania rzymskokatolickiego to Chorwaci. Jego zdaniem Chorwaci w ten sposób poszerzyli swój korpus językowy, a co za tym idzie zmniejszyli serbski. P. Milosavljević uważa, że Matica Serbska powinna walczyć z tą tendencją.

6. Naukowiec ten pisze (s. 49-50), że w XIX w. Austria na określenie serbskich aspiracji w związku z zasiedlaniem ziemi, stworzyła termin Wielka Serbia, który miał szkodliwy wpływ na serbską kulturę i język. Uważa on, że tak naprawdę funkcjonowała tendencja, którą można by określić mianem Wielka Chorwacja. Zdaniem P. Milosavljevicia wielkochorwackie tendencje widoczne są w skutkach Umowy Nowosadzkiej (na mocy której powstał język sebskochorwacki) oraz na mapie T. Matasicia z 1984 r. (język serbski został ograniczony tylko do wymowy ekawskiej natomiast chorwackiemu odpowiada reszta obszaru dialektalnego). P. Milosavljević uważa, że filologia serbska nie może przystać na rozdzielanie serbskiego języka na inne. Powinna być jedna serbska norma językowa, która zwraca uwagę na złożoność języka serbskiego.

7. Jak pisze P. Milosavljević (s. 50): nie ma powodu, by Matica Serbska w swej działalności nadal popierała założenia jugosławizmu. Natomiast jest wiele powodów dla których powinna wrócić do poglądów założycieli Maticy.

¹¹⁶ СПИС, s. 47.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 47-48.

P. Milosavljević pisze, iż Matica odgrywała kiedyś bardzo ważną rolę w życiu społeczeństwa i powinna znów na nie oddziaływać.¹¹⁸ P. Milosavljević pisze, że jednym z poglądów Maticy była konieczność pisania starą miejską cyrylicą (graždanką).¹¹⁹ Zdaniem tego naukowca wpływ Maticy Serbskiej na ogólnonarodową świadomość widoczny jest choćby w fakcie, że stała się ona wzorem dla innych: czeskiej, ilirskiej, łużyckoserbskiej, morawskiej, dalmatyńskiej, słowackiej, słoweńskiej oraz polskiej.¹²⁰ Pisze on także, że została stworzona przez serbski naród, by chronić jego istnienie i świadomość.¹²¹

P. Milosavljević kłopot widzi w serbskich instytucjach, które w czasach komunizmu i socjalizmu nie spełniały swej roli. Jego zdaniem problem dotyczy Maticy Serbskiej, Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk, Towarzystwa Literatów Serbskich a także całego systemu szkolnictwa. Uważa on, iż instytucje te były serbskie tylko w nazwie, gdyż w rzeczywistości znajdowały się pod chorwacką kontrolą. Poprzez zatrudnianie ludzi, którzy przedstawiali nieserbskie interesy, przeciwstawiano się serbskiej tradycji oraz idei tych instytucji. W 1994 r. P. Milosavljević napisał referat pt. *Serbskie instytucje narodowe – najslabszy punkt serbskiego narodu*¹²². Autor owego referatu uważa, że gdyby serbskie instytucje narodowe działały jak należy, Serbowie nie znaleźli by się w takiej sytuacji w jakiej się znajdują.¹²³

Aby podsumować opinię P. Milosavljevicia dotyczącą tej instytucji można przywołać jego słowa, że należy odrzucić poglądy wynikające z okresu serbskochorwackiego i wrócić do takich, które można określić jako odnowa serbistyki. Matica powinna wrócić do serbskiej tradycji. Jednakże wraz ze zmianą programu należałoby wprowadzić i zmiany kadrowe.¹²⁴

Warto także dodać, że P. Milosavljević widzi nie tylko złe aspekty działalności tej instytucji. Docenia jej zasługi przed I i II Wojną Światową: „Wiele spośród efektów pracy

¹¹⁸ „Матица српска играла је, сада игра, а треба да у будућности да игра значајну улогу у животу српскога народа” [w:] СПИС, s. 34.

¹¹⁹ СПИС, s. 36.

¹²⁰ СПИС, s. 37. W odniesieniu do Polski, chodzi tu chyba o Zakład narodowy im. Ossolińskich - Ossolineum, gdyż Polacy nie mają Maticy. (informacja od dr. Duszana Paździerskiego).

¹²¹ ИЈИСМ, s. 231.

¹²² „Српске националне институције најслабија тачка српског народа”. Referat ten został przygotowany na Drugi kongres serbskich intelektualistów jednak nie został wygłoszony z powodów politycznych.

¹²³ СПИС, s. 16. Chodzi tu o fakt, że Matica nadal działa nie na korzyść Serbów lecz Chorwatów. Gdyby broniła serbskiej tożsamości w dzisiejszych czasach literatura dubrownicka, język serbski i jego zasięg i inne problemy nie były by kwestią sporną.

¹²⁴ „Матица српска (...) треба да се врати ставовима које је некад имала и који се могу оснажити као обнова србистике. У складу са променом њеног програма Матицу српску треба и кадровски обновити.” [w:] СПИС, s. 51.

tej instytucji jest wartościowe i pozostawi po sobie ślad, jednak mnóstwo tego, co z naukowego, narodowego punktu widzenia jest przeciwne temu jak powinna działać ta instytucja(...).¹²⁵

¹²⁵ „Много шта је у раду тих институција било вредно и остаће трајно, али има и доста онога штао је са научног , нацијоналног, и васпитног супротно перспективима које треба да отвори нова парадигма која се управо ствара.” [w:]: СФП, s. 57.

Podsumowanie

Na podstawie prac naukowych napisanych przez P. Milosavljevicia można dostrzec jak bardzo skomplikowana jest sytuacja związana z językiem serbskim i literaturą. Punktem wyjścia dla udzielenia odpowiedzi na nasuwające się pytania jest dla niego odnowa serbskiej świadomości narodowej. Ma temu dopomóc szerzenie wśród Serbów ruchu, który kiedyś był obecny w ich kraju, jednakże przez różne czynniki (w tym także polityczne) został on najpierw odsunięty na bok a w konsekwencji zapomniany.

Moim zdaniem do najważniejszych zagadnień w obrębie działalności P. Milosavljevicia należą: alfabety serbskie, definiowaniu języka serbskiego i chorwackiego, stosunek do Literackiej Umowy Wiedeńskiej i Nowosadzkiej, Vuk Karadžić i jego poglądy, iliryzm, status literatury dubrownickiej oraz Matica Serbska.

Na podstawie działalności wydawniczej P. Milosavljevicia można stwierdzić, że jest on bardzo zaangażowany w sprawy serbskie. Podstawą dla jego poglądów jest Vuk Karadžić na którym opiera on swe poglądy. Mam tu na myśli np. zdanie, że język serbski i dialekt sztokawski to jedno i to samo lub, że Umowy literackie bez wątpienia stanowią o języku serbskim (a nie tak jak twierdzą Chorwaci o serbskochorwackim).

Moim zdaniem, poglądy tego naukowca są na tyle kontrowersyjne, że trudno jednoznacznie się za nimi opowiedzieć lub je odrzucić. Uważam jednak, iż na pewno jego postawa, mająca na celu odrodzenie serbskiej tożsamości narodowej jest godna podziwu. Jako studentka sławistyki i ucząca się języka serbskiego, popieram słusność stworzenia serbskiego pierwiastka (serbistyki) na innych uniwersytetach (zarówno serbskich jak i światowych). Moim zdaniem powinniśmy przynajmniej mieć możliwość studiowania na takim kierunku. Młodzi ludzie powinni poznawać swą tożsamość i tradycję. W momencie gdy nie mają nawet takiej możliwości (nie mogą podjąć studiów o typowo serbskiej tematyce) z góry są skazani na nieidentyfikowanie się z wszystkim co serbskie. Zwłaszcza dziś, w dobie globalizacji, obrona tego co rodzime i poczucie własnej tożsamości (serbskości) jest bardzo trudna.

Wszystko to stanowi podłoże dla wielokierunkowych rozważań. W obrębie mojej pracy licencjackiej poruszyłam tylko te problemy, które uważałam za najbardziej istotne. Zaznaczyć jednak trzeba, iż w żadnym stopniu nie można tego tematu uznać za wyczerpany.

Aneks

1. Dzieła wybrane Petara Milosavljevicia: (w układzie chronologicznym), na podstawie : Библиографија радова проф. Др Петра Милосављевића [в]: *Српско питање и србистика, документи и коментари*, Ваљево 2007. с. 51 - 53. oraz [http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?ukaz=DIRE&dfr=71&id=1355587742742132] 2009:05:22.

1. *Blokada (Blokada)*, Novi Sad 1967.
2. *Традиција и авангардизам (Tradycja i awangarda)*, Нови Сад 1968.
3. *Поетика Момчила Настасјевића (Poetyka Momczila Nastasijevicia)*, Нови Сад 1978.
4. *Живот песме Лазе Костућа Santa Maria della Salute (Żywot pieśni Łazy Kosticia Santa Maria della Salute)*, Нови Сад, 1981.
5. *Reč i korelativ (Słowo i korelatyw)*, Београд 1983.
6. *Metodologija proučavanja književnosti (Metodologia nauczania literatury)*, Novi Sad 1985.
7. *Нови Сад на ватри роман (Nowy Sad w ogniu)*, Београд 1989.
8. *Триптих о Лазу Костућу (Tryptyk o Łazie Kosticiu)*, Сомбор 1991.
9. *Драме (Dramaty)*, Сремски Карловци 1991.
10. *Teorijska misao o književnosti (Myśl teoretyczna o literaturze)*, Novi Sad 1991.
11. *Teorija beletristike (Teoria beletrystyki)*, Niš 1993.
12. *Српски национални програм и српска књижевност (Serbski narodowy program i literatura)*, Приштина 1995.
13. *Систем српске књижевности (System serbskiej literatury)*, Приштина 1996.
14. *Срби и њихов језик (Serbowie i ich język)*, Приштина 1997.
15. *Теорија књижевности (Teoria literatury)*, Београд 1997.
16. *Логос и парадигма (Logos i paradygmat)*, Београд 2000.
17. *Методологија проучавања књижевности (Metodologia nauczania literatury)*, Београд 2000.

18. *Систем српске књижевности (System serbskiej literatury)*, Београд 2000.
19. *Српски филолошки програм (Serbski program filologiczny)*, Београд 2000.
20. *Срби и њихов језик (Serbowie i ich język)*, Београд 2002.
21. *Увод у Србистику (Wstęp do serbistyki)*, Београд 2002.
22. *Увод у Србистику (Wstęp do serbistyki)*, Београд 2003.
23. *Теорија књижевности (Teoria literatury)*, Београд 2003.
24. *Српска писма (Serbskie alfabety)*, Бања Лука Београд 2006.
25. *Теорија књижевности (Teoria literatury)*, Ваљево 2006.
26. *Идеје југословенства и српска мисао (Idee jugosłowiaństwa i myśl serbska)*, Бања Лука, Београд 2007.
27. *Идеје југословенства и српска мисао (Idee jugosłowiaństwa i myśl serbska)*, Ваљево 2007.
28. *Српско питање и србистика (Serbska kwestia i serbistyka)*, Бачка Паланка 2007.
29. *Обнова логоцентризма (Odnowa logocentryzmu)*, Ваљево Београд 2009.

2. Dokumenty

Бечки књижевни договор (Umowa Wiedeńska)¹²⁶, 1850 r.

KNJIŽEVNI DOGOVOR

Dolje potpisani znajući da *jedan* narod treba *jednu* književnost da ima, i po tom sa žalosti gledajući, kako nam je književnost raskomadana, ne samo po bukvi, nego i po jeziku i pravopisu, sastajali smo se ovijeh dana, da se razgovorimo, kako bismo se, što se za sad više može u književnosti složili i ujednili. I tako smo:

1. Jednoglasice priznali, da ne valja miješajući narječja graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je bolje od narodnijeh narječja izabrati jedno, da bude književni jezik; a to sve a) zato, što nije moguće pisati tako, da bi svak mogao čitati po svom narječju, b) zato, što bi svaka ovakova mješavina, kaono ti ljudsko djelo, bila gora od kojega mu drago narodnoga narječja, koja su djela božija, a c) i zato, što ni ostali narodi, kao n. p. Nijemci i Talijani, nijesu od svojijeh narječja gradili novijeh, nego su jedno od narodnijeh izabrali, te njim knjige pišu.

2. Jednoglasice smo priznali, da je najpravije i najbolje primiti južno narječje, da bude književno, i to a) zato, što najviše naroda tako govori, b) što je ono najbliže staromu slavenskom jeziku, a po tome i svijema ostalijem jezicima slavenskijem, c) što su gotovo sve narodne pjesme u njemu spjevane, d) što je sva stara dubrovačka književnost u njemu spisana, e) što najviše književnika i istočnoga i zapadnoga vjerozakona već tako piše (samo što svi ne paze na sva pravila). Po tome smo se složili, da se na onijem mjestima, gdje se po ovome narječju dva sloga (syllaba) pišu *ije*, a gdje je jedan slog, ondje da se piše *je* ili *e* ili *i*, kako gdje treba, n. p. *bijelo*, *bjelina*, *mreža*, *gonio*. A da bi svak lakše mogao saznati, gdje su po ovome narječju dva sloga, gdje li je jedan i gdje treba pisati *je*, gdje li *e*, gdje li *i*, zamolili smo svi ostali g. Vuka Stef. Karadžića, da bi napisao o tome glavna pravila, koja su dolje priložena.

Ako li kogod iz kojega mu drago uzroka ne bi htio pisati ovim narječjem, mi mislimo da bi i za narod i za književno jedinstvo najprobitačnije bilo, da piše jednijem od ostala dva narodna narječja, kojijem mu volja, ali samo da ih ne miješa i ne gradi jezika, kojega u narodu nema.

3. Našli smo za dobro i za potrebno, da bi i književnici istočnoga vjerokazona pisali *h* svuda gdje mu je po etimologiji mjesto, kao što oni vjerokazona zapadnoga pišu *h*, i kao što narod naš obadva vjerokazona na mnogo mjesta po južnijem krajevima govori.

4. Svi smo priznali, da *h* u sastavnijeh imena na kraju u rod. mn. ne treba pisati, jer mu ondje ni po etimologiji, ni po općenome narodnome govoru, ni po starome slavenskom jeziku, ni po ostalijem današnjijem jezicima slavenskijem nije mjesta. Mi smo se opominjali, da će se naći književnika, koji će reći, da bi ovo *h* samo zato valjalo pisati, da se ovaj padež razlikuje od ostalih, ili najposlije, da bi ove razlike radi mesto *h* valjalo pisati kakav drugi znak. Ali jedno zato, što se u mnogijeh riječi ovaj padež po sebi razlikuje (n. p. *zemalja*, *otaca*,

¹²⁶Z: *CII*, s. 460-461.

lakata, trgovaca i t. d.) a drugo, što u nas ima i drugih padeža jednakijeh, pa ih u pisanju nikako ne razlikujemo, i što ovakvih stvari ima mnogo i u drugih naroda, mi svi smo pristali na to, da se ni *h* niti ikakav drugi znak na pomenutome mjestu ne piše, osim samo kad se iz smisla ne bi moglo razumjeti, da riječ stoji u rod. mn. da se naznače akcenti (koje nam valja činiti i u ostalijem ovakovijem događajima).

5. Svi smo jednoglasice pristali, da se pred *r*, gdje ono samo sobom slog čini, ne piše ni *a* ni *e*, već samo *r* neka stoji (n. p. *prst*), i to a) zato, što narod tako govori, b) što književnici istočnoga vjerokazona svi tako pišu (osim jednoga, dvojice), c) što i Česi tako pišu, d) što su i mnoge slavenske knjige glagoljskijem slovima tako pisane, e) što se sad dokazuje, da ni u starome slavenskom jeziku na ovakovijem mjestima nije trebalo pisati jeroa ni kod *r* ni kod *l*, jer su ova oba slova na ovakovijem mjestima bila samoglasna, kao i u Sanskritu.

Ovo smo dakle za sad svršili. Ako da Bog, te se ove misli naše u narodu prime, mi smo uvjereni, da će se velike smetnje književnosti našoj s puta ukloniti, i da ćemo se k pravome jedinstvu mnogo približiti. Zato molimo sve književnike, koji upravo žele sreću i napredak narodu svojem, da bi na ove misli naše pristali, i po njima djela svoja pisali.

U Beču 28. ožujka p. n. 1850.

Ivan Kukuljević, s. r.
Dr. Dimitrija Demeter, s. r.
I. Mažuranić, s. r.
Vuk Stef. Karadžić, s. r.
Vinko Pacel, s. r.
Franjo Miklošić, s. r.
Stjepan Pejaković, s. r.
Gj. Daničić, s. r.

Књижевни договор писан је руком Ђуре Даничића, латиницом. Латиницом су га потписали сви учесници договора у Бечу, па и Вук и Даничић. Објављен је први пут у Гајевим *Narodnim novinama* бр. 76. за 1850. годину. Латиницом је објављен у књизи *Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића*, књига трећа, св. II (државно издање), Београд 1896. Одатле је прештампан у мојој хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2001).

Прва два става *Договора* тичу се избора једног од три изговора штокавског наречја (екавски, икавски, ијекавски) за књижевни језик народа који штокавски говори. Остала три члана *Договора* односе се на правопис.

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР – ЗАКЉУЧЦИ

ПОТПИСАНИ УЧЕСНИЦИ САСТАНКА који је сазвала Редакција Летописа Матице српске на завршетку анкете о српскохрватском језику и правопису после свестране дискусије одржане 8, 9. и 10. децембра 1954. године у Новом Саду донели су ове

ЗАКЉУЧКЕ

1) Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским.

2) У називу језика нужно је увек у службеној употреби истаћи оба његова саставна дела.

3) Оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су; зато треба настојати да и Срби и Хрвати подједнако науче оба писма, што ће се постићи у првом реду школском наставом.

4) Оба изговора, екавски и ијекавски, такође су у свему равноправна.

5) Ради искоришћавања целокупног речничког блага нашег језика и његовог правилног и пуног развика неопходно је потребна израда приручног речника савременог српскохрватског књижевног језика. Стога треба поздравити иницијативу Матице српске која је у заједници са Матицом хрватском приступила његовој изради.

6) Питање израде заједничке терминологије такође је проблем који захтева неодложно решење. Потребно је израдити терминологију за све области економског, научног и уопште културног живота.

7) Заједнички језик треба да има и заједнички правопис. Израда тога правописа данас је најхитнија културна и друштвена потреба. Нацрт правописа израдиће споразумно комисије српских и хрватских стручњака. Пре коначног прихватања нацрт ће бити поднет удружењима књижевника, новинара, просветних и других јавних радника.

8) Треба одлучно стати на пут постављању вештачких препрека природном и нормалном развика српскохрватског књижевног језика. Треба спречити појаву самовољног „превођења” текстова и поштовати оригиналне текстове писаца.

9) Комисије за израду правописа и терминологије одредиће наша три универзитета (у Београду, Загребу и Сарајеву), две академије (у Загребу и

¹²⁷ Z: СПИС, Документи..., s. 164-165.

Београду) и Матица српска у Новом Саду и Матица хрватска у Загребу. За израду терминологије потребно је ступити у сарадњу са савезним установама за законодавство и стандардизацију, као и са стручним установама и друштвима.

10) Ове закључке Матица српска ће доставити Савезном извршном већу и извршним већима: НР Србије, НР Хрватске, НР Босне и Херцеговине и НР Црне Горе, универзитетима у Београду, Загребу и Сарајеву, академијама у Загребу и Београду и Матици хрватској у Загребу, те ће их објавити у дневним листовима и часописима.

У Новом Саду, 10. децембра 1954.

Иво АНДРИЋ, књижевник и академик из Београда; др Александар БЕЛИЋ, професор универзитета и председник Српске академије наука из Београда; Живојин БОШКОВ, књижевник и уредник *Летописа Матице српске* из Новог Сада; Мирко БОЖИЋ, књижевник и председник Друштва књижевника Хрватске из Загреба; др Милош ЂУРИЋ, професор универзитета из Београда; Марин ФРАНИЧЕВИЋ, књижевник из Загреба; др Крешимир ГЕОРГИЈЕВИЋ, професор универзитета из Београда; Милош ХАЦИЋ, секретар Матице српске из Новог Сада; др Јосип ХАМ, свеучилишни професор из Загреба; др Мате ХРАСТЕ, свеучилишни професор из Загреба; др Људевит ЈОНКЕ, свеучилишни доцент из Загреба; Маријан ЈУРКОВИЋ, књижевник из Београда; Јуре КАШТЕЛАН, књижевник из Загреба; Радован ЛАЛИЋ, професор универзитета из Београда; Младен ЛЕСКОВАЦ, књижевник, професор универзитета из Новог Сада; Светислав МАРИЋ, професор и потпредседник Матице српске из Новог Сада; Марко МАРКОВИЋ, књижевник из Сарајева; Живан МИЛИСАВАЦ, књижевник и уредник *Летописа Матице српске* из Новог Сада; др Милош МОСКОВЉЕВИЋ, професор и научни саветник Српске академије наука из Београда; Бошко ПЕТРОВИЋ, књижевник и уредник *Летописа Матице српске* из Новог Сада; Вељко ПЕТРОВИЋ, књижевник и академик, председник Матице српске из Београда; Ђуза Радовић, књижевник из Београда; др Михаило СТЕВАНОВИЋ, професор универзитета из Београда; др Јован ВУКОВИЋ, професор универзитета из Сарајева.

Indeks pojęć i nazwisk

Alfabet

- cyrylicki, 3-4, 13-16, 25
- łaciński, 3, 7, 12-15, 25, 27-28, 31, 34, 36
- Banjska, monaster, 9
- Barac A., 27
- Belić A., 17-18
- Bojović D., 9
- Broz I., 8, 29
- Carska Biblioteka we Wiedniu, 34
- Daniczić D., 21-24, 26-27, 30
- Demeter D., 21
- Dnevnik, 5
- Dobrovský J., 26
- Donja Svarcza, 5
- Drasković J., 28
- Dubrownik, 4, 6, 30, 32-33,
- Fekete E., 17
- Gaj L., 21, 27-29
- Gundulić I., 33, 34
- Hadžić J., 33-34
- Ignjatović M., 11
- Iliria, 28
- iliryści, 3-4, 10, 27-30
- Iliryzm, 3, 6, 27-28
- Ivić P., 8, 17-18
- Ivković F., 29
- Jagić V., 8, 11
- Jakóbiec, 35, 50
- Jaroszewicz H., 14, 22, 32
- Język
 - boszniacki, 6, 16-18
 - chorwacki, 3, 6-7, 12-14, 16-20, 22-23, 25, 28-31, 36
 - chorwackoserbski, 11
 - czarnogórski, 6, 16-17
 - serbski, 3-4, 7-10, 12-14, 16-23, 25-26, 28, 31
 - serbskochorwacki, 3, 7-8, 11-14, 17-19, 21-23, 25, 28-29, 36
 - serbskosłowiański, 24, 26
- Karadžić V. S., 3-4, 7-8, 10, 16-17, 20-27, 29, 31
- Konstytucja Serbska, 14
- Kostić S., 8, 9
- Kovaczević M., 8, 15-16, 18
- Kukuljević I., 21
- Literatura dubrownicka, 3, 10, 31-32
- Maretić T., 8
- Marojević M., 6, 8
- Matasić T., 9, 20-21
- Matica Serbska, 3-4, 6, 10, 34-37, 39
- Mazuranić I., 21
- Mikloszević F., 21

Muzeum Narodowym w Peszcznie, 34
Novaković S., 8
Nova zora, 9
Njegosz P. P., 30
Oczkova B, 17-18, 21-24, 26-30, 32, 34
Pacel V., 15
Pipin A., 8
Polja, 5
Prokoplje, 5
Piper P., 14-15
Rapacka, 12, 13, 28, 32, 50
Raszka szkola, 9
serbistyka, 3, 4, 5, 6, 7, 27, 42
serbokroatystyka, 7-8, 14-16, 28-29, 31, 34-35
Slovo, 9
Spagińska-Pruszek A., 12, 22-23
Sremske Novine, 5
Srbistika, 4, 8, 9, 10
Srpski jezik, 9
Strossmayer J. J., 11, 33, 35
Šafářik P., 7-8, 28
Umowa Literacka
 Nowosadzka, 3-4, 9-10, 17, 21-24, 34-35, 46
 Wiedeńska, 3-4, 9-10, 21-24, 30, 44
Uzdanica, 9

Bibliografia

1. Barac A., *Literatura Narodów Jugosławii*, Wrocław Warszawa Kraków 1969 r., s. 157.
2. *Britannica Edycja Polska*, Poznań 1998, tom 38, s. 460.
3. Duszko M., *Język serbski dla początkujących*, Toruń 2005, s. 9
4. Felczak W., Wasilewski T., *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985, s. 282-283.
5. Jakóbiec M., *Literatury Narodów Jugosławii*, Warszawa 1991, s. 240
6. Jaroszewicz H., *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*, Opole 2004, s. 65-77.
7. *Ludy i języki świata*, pod redakcją Krystyny Damm i Aldony Milusińskiej, Warszawa 2000,
8. Oczkowska B., *Zarys historii języka serbsko-chorwackiego*
9. Rapacka J., *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997
10. Spagińska-Pruszk A., *Sytuacja językowa w byłej Jugosławii*, Łask 2005.
11. *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2004, tom 24, s.542.

Pozycje w alfabecie cyrylicy:

12. *Српско питање и србистика, Документи и коментари*, Ваљево 2007.
13. *Српско питање и србистика, Излагања, закључци и прилози*, Ваљево 2007.
14. *Српско питање и србистика, Реферати и саопштења*, Ваљево 2007.
15. Ковачевић М., *Српски језик и српски језици*, Београд 2003.
16. Милосављевић П., *Идеје југословенства и српска мисао*, Ваљево 2007.
17. Милосављевић П., *Систем српске књижевности*, Београд 1999.
18. Милосављевић П., *Српска писма*, Бања Лука 2006.
19. Милосављевић П., *Српски филолошки програм*, Београд 2000.
20. Милосављевић П., *Српско питање и србистика*, Ваљево 2007.
21. Милосављевић П., *Теорија књижевности*, Ваљево 2006.

Strony internetowe:

- [http://www.sllistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf] 2009:05:26.
- [<http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=27>] 2009:06:02.
- [<http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=930>] 2009:06:02.
- [<http://www.maticasrpska.org.yu/pages/istorijat.htm>] 2009:04:27.
- [http://www.rastko.rs/rastko-hu/istorija/matica_srpska/istorijams.html] 2009:05:26.

РЕЗИМЕ

Предмет ове расправе су гледишта Петра Милосављевића на српски језик и књижевност.

У првом поглављу налазе се информације о научнику - белешка о писцу, која представља њега као филолога који има велика постигнућа како језикословац тако и књижевник. Па пре свега као човека који има велико учешће у покрету за обнову србистике. Последњи део овог поглавља тиче се појма србистике и са њим повезаног, часописа „Србистика”.

У другом поглављу расправља се о различитим теоријама о српском и хрватском језику на основу пољских научних радова. У енциклопедијским и лексикографским изворима тај проблем није добро представљен. У том пасусу показују се такође друге обраде које говоре о тим језицима. Ту се налазе на пример тврдње Хенрика Јарошевића (Henryk Jaroszewicz), Агњешке Спагињске-Прушак (Agnieszka Spagińska-Pruszek), Барбаре Очкове (Barbara Oczkowska) и других. Погледи су често узајемно копиране (нарочито у енциклопедијама). Али постоји такође неколико пољских језикословаца који могу да се похвале својим књигама на ту тему (Хенрик Јарошевич и други).

Следећи део овог рада разматра поједине погледе Петра Милосављевића повезане са српским питањем. Различити пасуси расправљају о другим чињеницама. Први део говори о односу Петра Милосављевића према српским писмима. Тај научник се не слаже са ставом, да Срби имају само једно ћирилично писмо, него два писма - ћирилицу и латиницу. По његовом мишљењу Срби не треба да изаберу ни једно ни друго него оба писма, па одсечење било којег може да има лоше резултате за српску културу и традицију. Други део ове поделе тиче се дефинисања језика српскога и хрватскога (за њега српскохрватски није никад постојао). Петар Милосављевић тврди да је српски и хрватски један језик (али то нису синоними). По његовом мишљењу српски језик може да постане основа за хрватски али не обратно. Процес настанка назива хрватски види као преименовање српскога језика најпре у српскохрватски и након неколико времена у хрватски. П. Милосављевић не слаже се са дефиницијама: хрватски, босански и црногорски јер то су по њему три назива за један (српски) језик. Трећи део ове поделе тиче се Милосављевићевих односа према Бечког и Новосадског Књижевног Договора. Обадва ти докумената представља Милосављевић врло некорисно. Он не може да се слаже са ставом да текстови ових

договора тиче се српскохрватског језика. По његовом мишљењу то је несумњиво само српски језик. Он такође не верује да су то веродостојни документи на којим се оснива дефинисање језика. У Следећем пасусу истиче се његови погледи на делатност Вука Стефановића Караџића. П. Милосављевић сматра да је он отац српског књижевног језика. Према Милосављевићу Караџић је оснивао свој књижевни језик на штокавском говору онда териториално српски језик је исто што штокавски дијалекат. У шестом поглављу представљен је Милосављевићев однос ка илиризму и његовим делотворцима. Тај научник не потврђује племениту основу тог покрета. По њему, илирци нису хтели да се саједиње са Србима него поширити своје наслеђа. Он се такође не слаже са називом илирски јер за њега то је српски језик. Следећи пасус расправља о дубровачкој књижевности и погледу П. Милосављевића на тај проблем. Он жели да тај одломак стваралаштва буде поновно укључен у српски књижевни корпус. Он се не слаже са ставом да дубровачка књижевност је интегрални део хрватске књижевности јер сад се Дубровник налази у Хрватској. По њему од територијалног чиниоца више важан је језични. Истраживач тврди да факат да дубровачка књижевност стварала се на штокавском дијалекту значи да припада српској књижевности. Последњи, осми део тог поглавља тиче се српских народних институција (посебно Матице српске). П. Милосављевић тврди да је ова институција играла некад велику улогу у Србији (несумњиво он има на виду научну делатност, сахране око српске књижевности такође велике библиотечне збирке). Нажалост у овом тренутку он има на виду грешке које су учињене поред те организације. П. Милосављевић тврди да у садашности Матица српска је више корисна за Хрвата а не Срба. У овом делу види се такође Милосављевићеве прикази шта би требало да учинимо ако хоћемо да поправимо њезину делатност.

Последње поглавље обухвата завршетак и закључци.

